

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Історичний факультет

Кафедра нової та новітньої історії

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

до дипломної роботи

бакалавра

на тему: «Режим апартхейду в Південно-Африканській Республіці: сутність,
трансформація, демонтаж (1961 – 1994 рр.)»

Виконала: студентка IV курсу
денної форми навчання
напряму підготовки (спеціальності)
032 «історія та археологія»
Волкова Анастасія Павлівна

Керівник: к.і.н., доц.
Страшнюк Сергій Юрійович

Рецензент:

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ I. Витоки та особливості політики апартеїду в ПАР	13
1.1. Виникнення системи децентралізації для чорного суспільства	13
1.2. Апартеїд як атрибут державної політики	21
РОЗДІЛ II. Боротьба проти системи: головні етапи та форми	28
2.1. Зростання демократичних сил всередині Республіки	28
2.2. Реакція світової спільноти на расову сегрегацію в країні	35
РОЗДІЛ III. Криза та падіння режиму апартеїду	42
3.1. Соціально-економічний розвиток країни (середина 1960-х - 1980-ті рр.)	42
3.2. Уряд Фредеріка де Клерка: зміна політичної системи ПАР(1989-1994)	50
ВИСНОВКИ	65
СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ	67
РЕЗЮМЕ	75
SUMMARY	75

ВСТУП

Актуальність дослідження. З кінця ХХ століття і до теперішнього часу Південно-Африканська Республіка відома як держава «райдужної нації». Саме такий термін був створений архієпископом та борцем з апартеїдом Десмондом Туту для опису суспільства ПАР після падіння режиму апартеїду. Райдужна нація являє собою образ різних расових груп, котрі були об'єднані разом і живуть в гармонії. Таку «назву» держава здобула через те, що більше жодна країна світу не зможе зрівнятися з її расовим, етнічним, релігійним та мовним різноманіттям. У сучасній ПАР проживають чорні африканці (входять до групи народів банту: коса, зулу, суту, тсонга, свазі та інші), білі африканці (африканери, нащадки голландців, португальців, німців, французів) та кольорове населення (індійці, малайці, азійці). Конституція країни визнає 11 державних мов. Проте, більшість населення, як білого, так і кольорового, говорить мовою африкаанс, в котрій збереглися риси нідерландської мови разом з койсанськими мовами та банту.

Тобто, на перший погляд може здатися, що ця держава перебуває на піку своєї національної єдності. Але чи так все добре на практиці? Що ж насправді ховається за ширмою мирного співіснування населення країни, яка має мультикультурний характер? Для того, щоб відповісти на це питання, ми повинні відтворити головні події в історії ПАР, котрі розпочалися в колонізаційний період та затягнулися аж до кінця ХХ ст. Вочевидь, що цей період призвів до величезної кількості людських смертей, несправедливості, утисків та домінування однієї раси над іншою в багатьох країнах світу, але історія ПАР заслуговує на особливу увагу, бо на її землях колонізація породила нового монстра, який здобув назву «апартхейд». Він впливав на всі сфери діяльності в країні, носив виключно расистський характер та закінчився відносно нещодавно. Всі ці чинники й багато інших не могли не вплинути на те, що політика апартхейду обов'язково залишить свій слід в сучасній ПАР.

Термін "апартеїд" сформував лідер південноафриканської Національної партії доктор Д. Ф. Малан у 1944 році. Апартеїд — це система законодавства, яка підтримувала політику сегрегації проти небілих громадян Південної Африки. За старою радянською манерою в нашій країні це поняття має назву «апартеїд», але мовою африканерів (африкаанс) воно вимовляється як «апартхейд» та перекладається як «роздільне проживання». Дане слово утворено поєднанням мови африкаанс та англійської. Його корінь «*apart*» має англійське походження й означає «окремо». Суфікс «*eid*» на африкаанс вказує на стан чого-небудь

У наукових працях дослідників з даної теми часто синонімами до поняття апартеїд виступають слова сегрегація та дискримінація. Тому нам необхідно надати їх уточнення.

Дискримінація — це встановлення відмінностей між людьми за расовими, статевими, або класовими ознаками. Також дискримінація означає применшення прав однієї групи громадян іншою. Після того, як ми розібралися в значенні цього терміну, стає очевидним, що апартеїд як суспільне явище неможливий без дискримінації, він є її формою.

Сегрегація — примусовий поділ буржуазними державами расових груп населення країни. Вона обов'язково супроводжується дискримінацією. Існують такі форми сегрегації, як інституційна й територіальна. У першій — роздільні установи в усіх сферах життя (школи, ресторани й т. д.) для осіб іншої раси, або ж в загальних установах робляться окремі зони «для чорних і кольорових». У другій — розселення людей за расовою ознакою в спеціальних резерваціях¹.

Поняття апартеїд та сегрегація мають значні відмінності, тому інколи треба їх розділяти. Наприклад, апартеїд не допускає контактів між расами й передбачає елементи влади для кожної з них. Сегрегація ж допускає контакти між расами у суспільному та державному житті. Тож стає зрозумілим, що перетинання цих

¹ Багдасарян В.Э. Последствия Второй мировой войны в фокусе мировых трансформаций: политические, социальные и культурные измерения URL: <https://elibrary.ru/item.asp?id=44375264&pff=1> (дата звернення: 08.10.2020)

понять не робить їх тотожними. Однак, слово апартеїд може розглядатися як різновид сегрегації, а сегрегація — як родове поняття стосовно апартеїду, якщо говорити про апартеїд як про суспільне явище¹.

Через наведені вище факти, можна зробити висновок, що не всі випадки сегрегації обов'язково повинні бути злочином апартеїду, але вживання апартеїду як синоніма сегрегації стає можливим при його розгляді як соціального явища.

Здавалося б, що прояви сегрегації вже давно пішли в небуття, забулися як страшний сон. Звичайно, що у XXI ст. узаконена сегрегація вважається чимось неможливим, навряд чи Ви зможете знайти в сучасній розвинутій країні законодавство, яке б визнавало розділення громадян за расовою ознакою. Проте, це явище може спокійно існувати та розвиватися й без законодавчого обґрунтування. Нерідко можна побачити, як у найбільш толерантних країнах трапляються випадки сегрегації.

Ми звикли вважати, що всі люди мають однакові права, що колір шкіри людини не має ніякого значення, що міжрасові шлюби є нормою, а не відхиленням від неї. Нам здається, що у світі існує лише незначна кількість расистів. Проте, чи дійсно між всіма расами панує рівноправність? Справжня ж картина сучасного світу кардинально відрізняється від того, що ми щойно зазначили. Дискримінація та сегрегація є доволі поширеними й в наші дні. Окрім міжрасового конфлікту в ПАР, який остаточно так і не завершився, світу відомо ще про випадки насильницького обмеження в правах, через расову чи національну приналежність в таких країнах як Латвія та Естонія існує політика «негромадян», а в Кубі присутній туристичний апартеїд. Цей факт надає можливість зрозуміти наскільки актуальною сьогодні є тема нашої роботи. З дещо схожими проблемами, як в ПАР, стикається мало не кожна сучасна країна, тому вивчення досвіду політики апартеїду в Південно-Африканській Республіці є надзвичайно важливим, це дозволить встановити причини

¹ Теж саме.

виникнення конфліктів на міжрасовому й міжнаціональному ґрунті. Таким чином, з'ясування причин та наслідків апартеїду в ПАР дозволить відшукати шляхи розв'язання цієї проблеми для того, щоб не допустити її у майбутньому.

Об'єктом дослідження є політична ситуація в Південно-Африканській Республіці у 1961 – 1994 рр.

Предметом дипломної роботи виступає здійснення політики апартеїду урядом ПАР, визначення її сутності, тенденцій розвитку у різні періоди та її крах.

Хронологічні межі дослідження охоплюють період апартеїду в Південно-Африканській Республіці з 1961 року по 1994. Нижня хронологічна рамка обумовлена 1961 роком, коли було ліквідовано Південно-Африканський Союз, проголошено створення ПАР та вихід її з Британської Співдружності. 1994 рік є верхньою хронологічною рамкою, що пов'язано з перемогою на виборах Н. Мандели.

Територіальні рамки дослідження охоплюють територію Південно-Африканської Республіки.

Історіографічний огляд літератури. На сьогодні африканістика стоїть в одному ряду з наймолодшими комплексними науками, нею займаються в наукових центрах по всьому світі. Хоча пік вивчення історії ПАР припадає на ХХ ст., що пов'язано з бажанням дослідників працювати по гарячих слідах, щойно минулих політичних проблем в цій африканській країні, вона не втрачає своєї актуальності й зараз. Історіографія теми нараховує тисячі книг та десятки тисяч наукових статей. Такий дослідницький інтерес виникає через те, що не дивлячись на постійне вивчення африканістами цієї проблеми на досить глибокому рівні, вона все одно має ще багато невирішених питань, як і історія африканського континенту загалом, минуле якого покрито безліччю таємниць.

Історіографію проблеми можна розділити на дві частини: 1) вивчення історії в самій ПАР авторами якої є уродженці африканської держави, або ж

вчені, які вважають Африку своєю другою батьківщиною; 2) вивчення історії країни за її межами, тобто, праці з історії ПАР, які були написані авторами, що живуть в різних куточках світу (США, Європа, СРСР, тощо).

До першої групи слід віднести Б. Бантінга¹, котрий був південноафриканським журналістом та публіцистом. Ця людина належала до того незначного числа білих африканців, які встали на шлях боротьби проти політики апартхеїду. У своїй праці автор звертає увагу на зародження та розвиток расизму в ПАР, описує зв'язки південноафриканських расистів та гітлерівців. Він приділив багато уваги й опису проявів боротьби проти расизму.

Важливе місце в російській історіографії посідає вивчення зародження та розвитку національно-визвольного руху в ПАР. Ця проблема висвітлюється у працях таких дослідників, як Л. А. Алексєєв², В. А. Суботін³.

Цією проблемою займаються не тільки історики, а й фахівці, які вивчають міжнародне право. Однією з яких є М. Т. Гігінєйшвілі⁴. У її статті надано глибокий аналіз поняття "апартеїд". Також здійснено спробу роз'єднання понять: апартеїд, сегрегація та дискримінація, які часто сприймаються як синонімічні один одному терміни.

Для повнішого розуміння соціально-економічного розвитку і політичних змін в ПАР в 1994 варто згадати дослідження Г. В. Шубіна⁵ та сумісну працю А. Б. Давідсона⁶ і І.І. Філатової. У роботі Шубіна визначено причини, за якими новий уряд країни був вимушений почати програми 1994 і 1998 рр. і перейти від

¹Бантинг Б. Становление южноафриканского рейха. М.: Мысль, 1965. — 391 с.

²Алексєєв Л. А. ЮАР-последний оплот расизма и колониализма в Африке М.: Знание, 1986. 64 с.

³Суботин В.А. (отв. ред.). Африка и прошедший век. Материалы VIII конференции африканистов. М.: Институт Африки, 2000 – 78 с. — ISBN 5-201-04721-1. URL <https://www.twirpx.com/file/1621066/grant/>(дата звернення 19.04.21)

⁴Гигинейшвили Мария Теймуразовна. Апартеид: предпосылки и перспективы криминализации в уголовном законодательстве России: диссертация ... кандидата юридических наук: 12.00.08 / Гигинейшвили Мария Теймуразовна; [Место защиты: Кубан. гос. аграр. ун-т]. - Краснодар, 2013. 231 с.

⁵Шубін Г.В. Проблеми розвитку демократичної Південної Африки (1994-2006 рр.) Москва, 2006. 226 с.

⁶Давидсон А. Б., Филатова И. И. Какого цвета "южноафриканское чудо"? Национально-демократическая революция и национальные отношения в ЮАР в конце XX - начале XXI в., in: Pax Africana: континент и диаспора в поисках себя. Москва : Издательский дом ГУ-ВШЭ, 2009. С. 141-214 URL: <https://publications.hse.ru/en/chapters/83338433> (дата звернення: 20.04.2021).

чисто перерозподільній політики до спроб створити економічні передумови для поступового подолання бідності серед «історично незаможного» - в основному чорного населення. На основі численних фактів дані чотири найбільш можливих варіанти шляху майбутнього розвитку країни.

Що ж стосується американської історіографії, то серед цих дослідників є більш поширеним вивчення політики апартеїду упродовж усього його існування, починаючи з встановлення, охоплюючи зростання опозиції в 1970 - 1980-х роках та закінчуючи остаточним крахом режиму в 1990-х рр. Серед них варто відзначити, перш за все, праці Нансі Кларк¹ та Мерл Ліптон². Крім цього, останній автор вирізняє в роботі різні фази економічного зростання. До початку 1970-х років небіле населення ПАР було дешевою робочою силою у сільському господарстві. Такі міри були залучені для збільшення прибутків білої меншини.

Американський історик Стівен Р. Льюїс, у своїй книзі надав обриси про походження апартеїду.

У джерельну базу роботи увійшли такі групи джерел, як:

- Законодавчі документи;
- Промови політиків та громадських діячів;
- Матеріали особистісного походження.

Законодавча база складається з документів, головна мета яких полягає у сприянні припинення політики апартеїду в ПАР. До даної групи джерел ми можемо віднести: «Міжнародну декларацію про расу та расові забобони» (1978 р.),³ «Загальну декларацію прав людини» (1948 р.)⁴.

¹Clark, N.L., Worger, W.H. South Africa: the rise and fall of apartheid [2-nd edition]. – Published by Routledge, New York, NY, USA, 2013. 321 p.

² Lipton M. “The Challenge of Sanctions.” Paper presented to the Economic Society of South Africa, Johannesburg, September 6–7, 1989. Washington, D.C.: Investor Responsibility Research Center, 1989.

³ Декларация о расе и расовых предрассудках (г. Париж 27.11.78) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_906#Text (дата звернення: 20.10.2020).

⁴ Всеобщая Декларация прав человека от 10 декабря 1948 года. URL: <http://www.un.org/ru/documents/declconv/declarations/declhr.shtml> (дата звернення: 20.10.2020).

Нормативна база дослідження головним чином складається з міжнародних нормативно-правових актів: «Міжнародна конвенція про припинення злочину апартеїду і покарання за нього» (1973р.)¹, «Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації» (1965 р.)². В роботі також використані законодавство ПАР з 1960-1970 рр. До цих законів відносяться: «Закон про працю» (1968 р.)³, «Закон про громадянство в бантустанах» (1970)⁴, «Закон про внесення змін до Конституції» (1984)⁵ та інші.

Найяскравішим прикладом промов політичних та громадських діячів "Чорна людина в білому суді"⁶ (з виступу у суді) Нельсона Мандели та «Мова про вітер змін»⁷ Г. Макміллана.

До матеріалів особистісного походження, використаних у дипломній роботі, відносяться мемуари Ронні Касрілса⁸. Він є активним учасником конспіративної боротьби проти апартеїду, який став начальником військової розвідки АНК. У своїй роботі Касрілс розповідає про реальні події свого життя.

Одним з наших земляків, котрий досліджував цікаве для нас питання, був український лівий журналіст Андрій Манчук⁹.

¹ Конвенция о пресечении преступления апартеида и наказания за него от 30 ноября 1973 года URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_149#Text (дата звернення: 20.04.2021).

² Декларация Организации Объединенных Наций о ликвидации всех форм расовой дискриминации URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/r18_1904.shtml (дата звернення 05.02.2021).

³ Republic of South Africa Constitution Act 110 of 1983 [Электронный ресурс] // University of Wisconsin Law School. – URL: <https://law.wisc.edu/gls/cbsa2.pdf> (дата звернення 10.02.2021)

⁴ Villiers B. de. Constitutional Change in South Africa. Pretoria, 1997. P. 39.

⁵ Закон про внесення змін до Конституції 1984 р. URL: https://en.m.wikisource.org/wiki/Constitution_Amendment_Act,_19841. (дата звернення 20.10.2020).

⁶ Урнов А.Ю. Политика ЮАР в Африке. М.: Наука, 1982. 276 с.

⁷ Хахалкина Е. В. Гарольд Макмиллан и "Год Африки": подули ли новые ветры над континентом? URL: <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=26562226> (дата звернення: 15.05.21).

⁸ Касрилс Ронни. Вооружен и опасен. От подпольной борьбы - к свободе. Перевод: Тетёкин В. Н., Тетёкин Н. Н. — ИТРК, 2005. 408 с.

⁹ Манчук А. Страх и ненависть апартхейда URL: <https://web.archive.org/web/20111203222314/http://commons.com.ua/archives/10921> (дата звернення 17.02.2021).

Основною метою роботи є дослідження суті, розвитку і наслідків політики расової дискримінації та сегрегації в ПАР у 1961-1994 рр. Для досягнення цієї мети необхідно вирішити низку завдань:

- 1) надати характеристику режиму апартеїду та дослідити його трансформаційні процеси;
- 2) проаналізувати расове законодавство Південно-Африканської Республіки;
- 3) встановити методи боротьби південноафриканського визвольного руху;
- 4) виявити вплив політики апартеїду на соціально-економічний стан чорного населення ПАР;
- 5) визначити вплив проведення демократичних виборів на подальший розвиток країни;
- 6) проаналізувати програми, стратегії та практичні дії з трансформації населення ПАР після падіння режиму апартеїду.

Методологія та методи дослідження. Дослідження ґрунтується на принципах історизму, науковості, об'єктивності та цілісності. Застосування принципу історизму дає можливість розглянути й розв'язати поставлені завдання. Використовуючи цей принцип можна простежити розвиток обраних для роботи явищ, які є частиною цілісного історичного процесу, а також виділити властиві їм закономірності та простежити їх розвиток. Завдяки принципу історизму усі історичні факти, події та явища обраної теми були розглянуті відповідно до конкретно-історичних обставин. У результаті виявлення історичних закономірностей принцип дає можливість спрогнозувати майбутнє.

При застосуванні принципів науковості та об'єктивності необхідно було спиратися лише на факти, вивчати й зіставляти різні джерела, розглядати явище комплексно, показуючи різні сторони однієї проблеми, її суперечності.

Принцип цілісності є не менш важливим, при вивченні кожного історичного періоду або напряму в історії він спонукає нас оцінювати їх як до системи взаємозалежних елементів та причин, які зумовили їх зміни.

У дослідженні також був застосований компаративний аналіз соціальних та політичних проблем чорного і білого населення ПАР. Такий аналіз дозволяє описати як відмінності, так і подібності у їх житті.

Південноафриканське суспільство — багаторасове, поліетнічне та полікультурне, тому при його вивченні буде доречним хоча б поверхово залучити й ідеї цивілізаційного підходу, такі як зустріч культур та взаємопроникнення цивілізацій. Але при цьому потрібно обов'язково дотримуватися принципу історизму.

Через те, що тема дипломної роботи стосується не лише історії та соціології, а й існує пліч-о-пліч з історико-правовою наукою, то стає можливим використання в ній її класичних методів, а саме: догматичний, порівняльно-правовий та історико-юридичний. Таким чином, для того, щоб оцінити юридичний зміст внутрішньосоюзних та міжнародних актів (наприклад, при вивченні реакції світової спільноти на расову сегрегацію в ПАР), що мали юридичну силу та призводили до створення, видозміни чи припинення юридичних відносин, ми можемо застосувати спеціально-юридичний метод.

Через те, що робота потребувала й формаційного підходу, який виступає як інструмент вивчення сучасної історії ПАР, зокрема, історії суспільно-політичних рухів цієї країни. Він дозволяє розібратися в тому, які має особливості соціальна структура Південної Африки, визначити розстановку класових сил, що сформували характер та методи боротьби проти системи апартеїду.

Наукова новизна бакалаврської роботи полягає в тому, що вона є одним з небагатьох досліджень у вітчизняній африканістиці, де комплексно

розглядається політика апартеїду в ПАР. Надана оцінка системи апартеїду з наукової, моральної та політичної точок зору. Під час роботи над дипломним твором, було проаналізовано процес інституційної та політичної еволюції офіційного режиму расової сегрегації й дискримінації, висвітлено причини й наслідки втрати африканерами політичної влади та здобуття її Африканським національним конгресом (АНК). Опираючись на історичні відомості ми визначили сутність апартеїду, з'ясували причини його неспроможності як політичного режиму, проаналізували ряд проблем, котрі залишилися після нього у сучасній демократичній Південно-Африканській Республіці, а також побіжно торкнулися питання якості суспільного життя після падіння режиму апартеїду.

Практичне значення. Завдяки використанню досить значного кола джерел та літератури, а також наданих висновків, її матеріали можуть стати корисними не тільки студентами при підготовці до семінарських занять, а й знайти відгук серед викладачів, котрі ведуть такі курси, як «Загальна історія», «Історія країн Азії та Африки», а також спеціальні курси з історії Африки та навіть «Історії міжнародних відносин», бо дана проблема вплинула не тільки на подальший розвиток ПАР, а й на біполярний світ періоду холодної війни загалом. Крім того, положення дипломної роботи можуть бути використані іншими дослідниками, які займаються вивченням регіону Південної Африки.

Структура роботи складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та літератури.

РОЗДІЛ I. Витоки та особливості політики апартеїду в ПАР

1.1. Виникнення системи децентралізації для чорного суспільства

Південно-Африканська Республіка — дивовижна і яскрава країна, яка знаходиться на самому краю Африканського континенту. Вона вражає своїм різноманіттям, поєднуючи в собі практично все, чим багатий наш світ, в ній разом існують абсолютно не схожі один на одного ландшафти, має в собі суперсучасні міста з хмарочосами та різноманітну дику природу, в ній співіснують різні культури, які мають свій особливий уклад життя, а також рясніє запасами природних ресурсів. ПАР є єдиною країною Африки, яка не належить до Третього світу.

До того ж африканська держава має багату історію, яка, починаючи з епохи Великих географічних відкриттів, безпосередньо пов'язана з конфліктом між чорним та білим населенням країни. Виходячи з того, що своїм корінням історія апартеїду сягає в далеке минуле, в цьому підрозділі ми надамо обрис деяких подій, які так чи інакше вплинули на становлення режиму апартеїду в ПАР, завдяки чому, в кінцевому підсумку зможемо визначити причини виникнення расистської політики в країні.

Тож, вихідною точкою апартеїду є XVII ст., коли на території сучасної ПАР почали з'являтися білі колоністи¹ вихідці з Голландії, Німеччини, Австрії, Скандинавії та Франції. Службовець Голландської Ост-Індської компанії Ян ван Рібек був першим, хто заснував Капську колонію (1652 р.).

Колонізатори освоювалися на новій території, розширювали межі Капської колонії шляхом збройного захоплення землі, що належала корінному населенню, ставали власниками великих ферм. Прибулі на ці землі європейці переважно займалися землеробством, саме через рід своєї діяльності вони здобули назву

¹ Влияние националистических идей на становление режима апартеида в ЮАС в первой половине XX века. Вестник Донецкого национального университета. Серия Б: Гуманитарные науки. 2019. № 3. с. 69-74.

«бури» (селяни), а їх нащадків, котрі вже народилися на цій землі, прозвали «африканерами»¹. Незабаром вони зіткнулися з готтентотами (самоназва кой-коїн – «люди людей») та народом коса. На жаль, колоністи не змогли мирно співіснувати з корінним населенням країни, між ними розпочалася серія конфліктів, відомих як Капські прикордонні війни (з кінця 70-х рр. XVIII ст. до початку 80 – х рр. XIX ст.). Вони були викликані через земельні суперечки. Тому поширення ідеї дискримінації за расовою ознакою не змусило себе довго чекати. Під час перемог колонізаторів у різних збройних битвах з корінним населенням за землю, останніх бури брали в полон та експлуатували їх як рабів².

Однак, прихід білих для місцевих народів мав і деякі позитивні сторони. Для рабів відкрилася школа, їх намагалися залучати до християнської релігії. Колоністи хотіли навернути чорношкірих християнство. Для того, щоб цьому скоріше посприяти, вже відомий нам Ян Ван Рібек наказував видавати місцевим по стаканчику бренді та по дві понюшки тютюну після проповіді. Але серед більшості колоністів переважала інша думка стосовно відвідування чорними протестантських церков, вони більше схилилися до принципу, який заперечував відвідування церкви чорною людиною³.

Важливим етапом в історії Капської колонії було захоплення Південної Африки Англією у кінці XVIII ст., яка у 1795 р. окупувала її. Англійці обкладали бурів високими податками, а також ліквідували в Південній Африці рабство, яке лежало в основі сільськогосподарського виробництва. Зрозуміло, що віддавати борозни правління над цією частиною Африканського континенту жодна з європейських сторін не хотіла. Тому було розпочато запеклу боротьбу між бурськими та англійськими колонізаторами.

¹ Влияние националистических идей на становление режима апартеида в ЮАС в первой половине XX века. Вестник Донецкого национального университета. Серия Б: Гуманитарные науки. 2019. № 3. С. 69-74.

² Архангельская А.А. Международные аспекты создания Южно-Африканского Союза в 1910 г. // Вестник Российского университета дружбы народов. Серия: Международные отношения. 2017. Т. 17. № 1. С. 150—161.

³ Жуков Д. Апартеид: История режима. Москва, 2007

Англія була змушена, через підписання з Францією в 1802 р. Ам'єнського миру повернути територію колонії Голландії. Проте, у 1806 р. Англія вдруге анексувала Капську колонію. На Віденському міжнародному конгресі 1814-1815 рр. колонію було визнано володінням Англії. З цього часу бури, будши пригніченими англійцями, масово покидали Капську колонію та стали освоювати територію, яка була розташована між річками Помаранчевої, Ваалем та Лімпопо. За панування в цих землях, бурам знову ж таки доводилося воювати з африканцями, котрі чинили опір англійцям та бурам, а також з англійцями, які намагалися колонізувати території сучасного Наталя й межиріччя Помаранчева – Вааль¹.

Таке перетягування сил з одного боку в другий йшло упродовж усього ХІХ ст., Англія то анексувала територію Наталя (1843 р.), то в результаті озброєних конфліктів бури здобували незалежність (1843 р.). Однак, у ході усіх цих сутичок та чисельних перемовин, колонізаторами було створено дві республіки – Оранжеву Вільну державу (1854 р.) й Південно-Африканську Республіку (або Республіка Трансвааль) в 1856 р.²

У ході протистояння між бурами та англійськими колоністами, ніхто не забував й про африканців. Вони не тільки працювали на білих, але також не мали політичних прав. Слід пригадати, що у середині ХІХ ст. англійські колоністи вже почали встановлювати свій порядок на південноафриканській землі; у 1858 р. ними була прийнята конституція Республіки Трансвааль, яка визначила новий устрій держави. Відтепер головою країни повинен бути президент, котрий обирався на п'ять років. Звичайно, що чорним заборонили брати участь у голосуванні, як це потім робилось й у подальші рази, аж до кінця ХХ ст. Найцікавішою для нашого дослідження є стаття за номером дев'ять, в ній можна побачити те, як було юридично оформлено расову нерівність щодо громадських

¹Никитина И.А. Захват бурских республик Англией (1899 - 1902 гг.). Москва: Наука, 1970. С. 12.

² Там само.

та релігійних питань: "не може йти мова про рівність між білими та небілими громадянами, ні в церковних справах, ні в справах держави"¹.

Через збезземелення африканці стали жити у містах та працювати чорноробочими, або прислугою за дуже малу плату. У кінці XIX ст. Африканці ставали батраками на фермах бурів. Їм доводилося платили фермеру грошову ренту та несли панщину. Знаряддя праці наймитів були примітивними, а врожаї низькими. Їм критично не вистачало грошей, тому африканці у вільний від роботи на фермі час працювали сторожами, слугами, будували залізницю й шосейні дороги. Але й тут вони не могли достатньо заробити собі на життя, часто недоїдали та хворіли на тиф, туберкульоз та інші хвороби².

У кінці XIX ст. на території сучасної ПАР було виявлено найбільше у світі родовище алмазів і золота, що привело до боротьби за контроль над цими ресурсами між бурами та англійцями. Це стало причиною для розв'язання першої англо-бурської війни (1880 – 1881 рр.), перемогу в якій здобули бури, а Англія була змушена визнати незалежність Трансваалю.

Попередня війна виявилася не єдиною, у 1899-1902 рр. ситуація повторилася, відбулася друга англо-бурська війна, її основними причинами стало бажання англійців самостійно володіти багатими на золото копальнями, котрі знаходилися на зайнятих трансваальською республікою землях, а також за панування в Південній Африці. Ця війна завершилася перемогою Британської імперії. Після закінчення воєнних дій британці почали правити регіоном. Також війна значним чином вплинула на самосвідомість бурів, після неї вони стали більш згуртованим народом — африканерами. Відчувши себе єдиним народом, вони взяли курс на будівництво своєї ідеальної «білої держави»³. Надалі, зближенню позицій бурів та англійців сприяли повстання зулусів в м. Наталь у

¹Так само.

²Staniord A. H. B., Report of the Chief Magistrate of the Trans- keian Territories. Union of South Africa. Report of the Native Affaires De- partment for the Year Ended 31-st December 1912. Presended to Both Houses. of Parliament by Command of His Excellency the Governor-General. 1913, Cape Town, 1913.

³Вестник Европы. 1899. № 12. с. 378

1906 році. Небезпека, котра виходила від корінного населення сучасної ПАС зблизила англійців з бурами. В ході тривалих переговорів і конференцій було вирішено проголосити регіон Південно-Африканським Союзом (ПАС) - домініон, в якому об'єдналися дві англійські колонії з двома колишніми бурськими республіками¹.

Система національної дискримінації почала закріплюватися в ПАС після того, як у 1910 році набрав чинності «Акт про Південну Африку», котрий виключав виборчі права серед небілого населення. Він поклав початок уніфікації системи расової та національної дискримінації². А в 1913 р. був виданий закон «Про землі тубільців», згідно з яким землеволодіння європців і африканців були територіально розмежовані. На частку африканського населення, що становить близько 3/4 всього населення країни, було відведено менш як 13% земельної площі³. У 1926 р. було прийнято закон «Про кольорові бар'єри», який забороняв небілим народам мати кваліфіковані роботи.

Не дивлячись на те, що пригнічення чорного населення білою меншиною існувало в цих землях задовго до створення як ПАС, так і ПАР, політика апартеїду була встановлена на офіційному рівні лише у 1948 році – після того, як влада перейшла до рук Національної партії та Партії африканерів. З цього часу білим населенням було консолідовано контроль над державою, а також позбавлено британський уряд законних повноважень на втручання у справи Південної Африки. Політика сегрегації орієнтувалася на поділ населення, що було за щастя для тих, хто мав європейське походження, та справжнім жахом для африканців. Вона стосувалася права корінних мешканців на володіння землею та проживання; чорне населення не мало право навіть на вільне пересування⁴.

¹Давидсон А.Б., Непомнящий Н.Н. Південно-Африканська Республіка. Весь світ в одній країні. Москва: Вече, 2010. С. 165.

²Гобсон Джон. Імперіалізм. Л., 1927.

³Давидсон А.Б., Непомнящий Н.Н. Південно-Африканська Республіка. Весь світ в одній країні. Москва: Вече, 2010. С. 166.

⁴ Clark, N.L., Worger, W.H. South Africa: the rise and fall of apartheid [2-nd edition]. – Published by Routledge, New York, NY, USA, 2013. 321 p.

Новий уряд, визнавши ворожнечу між расами звичним станом суспільства, запропонував поділ країни на зони відокремленого поселення для різних рас як необхідний захід нібито для встановлення миру¹.

31 травня 1961 р., через тиск вимог афро-азіатських країн, які були членами британської Співдружності та виступали проти політики апартеїду, уряд ПАС був вимушений об'явити про вихід її зі Співдружності та проголосити створення Південно-Африканської Республіки (ПАР). Обидва вони належали до Південноафриканської партії, 60-і роки знаменуються подальшою «модернізацією» політики апартеїду.

Таким чином, на 1979 р. загальна кількість населення ПАР становила 21,3 млн. осіб. Країна складалася з 4 груп: африканців або банту (14,9 млн.), європейців (3,8 млн.), кольорових або метисів (2,0 млн.), і осіб азійського походження (0,6 тис.)². Проте, не більшість населення володіло природними багатствами ПАР, а біла меншина, до того ж тримало в безправ'ї й убогості небіле населення країни.

В адміністративному плані ПАР ділилася на чотири провінції: Капську, Трансвааль, Натал і Оранжевою. Найбільшою за площею є Капська провінція, а найрозвиненішою в економічному плані — Трансвааль.

На нашу думку, положення доктрини апартеїду в ПАР були розроблені не лише місцевими політиками та вченими. Насправді вони взяли в активне використання досвід світової спільноти у расовій сегрегації та дискримінації. Можна зазначити, що розглянута нами політика бере свої витoki з різних расових теорій: німецької, американської й австралійської. Ми можемо виділити декілька причин, через які могла виникнути політика апартеїду:

¹ Влияние националистических идей на становление режима апартеида в ЮАС в первой половине XX века. Вестник Донецкого национального университета. Серия Б: Гуманитарные науки. 2019. № 3. С. 69-74.

² SOUTH AFRICAN POPULATION 1970 AND EXPECTED INCREASE 1970-80 Population 1970 Expec URL <http://www.historicalpapers.wits.ac.za>> PDF

Першою причиною появи апартеїду могла бути націоналістична ідеологія, котра набрала обертів ще у XIX ст. завдяки виникненню євгеніки — вчення про селекцію людини¹. Термін «євгеніка» був введений англійським психологом Френсісом Гальтоном в 1883 році, котрий і позначив її як науку, що займається вивченням можливості поліпшення людської раси. Вона зародила підґрунтя расизму.

Друга причина: засновники апартеїду опиралися на ідеї християнського націоналізму, вони вважали себе "богообраним народом", який, за їх думкою, був значно цивілізованішим за всі раси, що проживають у Південній Африці, тому й влада повинна належати білим. Така ідеологія здобула прихильників серед організації Брудербонд і Національної партії.

Представники Брудербонда намагалися як найшвидше знайти спосіб, щоб віддалитися від чорношкірих громадян. Ставлення членів організації до іншої раси та намічені плани стосовно їх подальшого існування в країні, виражені у секретному циркулярі 1933 р. У ньому члени Брудербонда ставили перед собою ряд завдань, таких як:

- треба зробити сегрегацію невідкладною політикою держави;
- за будь-яку ціну потрібно обрати та відокремити райони для проживання чорношкірих сімей;
- різні племена повинні жити у відділених один від одного районах;
- якщо деякі тубільці з якихось причин не зможуть переїхати у відведені для них резервати, то вони мають бути розміщені на спеціально виділених ділянках. На новому місці їм не будуть надаватися жодні політичні права на володіння власністю, бо вони будуть розглядатися як тимчасові мешканці білих районів².

¹ The End of Apartheid URL: <https://20012009.state.gov/r/pa/ho/time/pcw/98678.htm> (дата звернення: 20.03.2021)

² Тихомиров В. И. Партия апартеида. М., 1987. С. 69.

Іншою причиною міг виступати страх африканерів перед більшістю населення. Й вони, побоюючись втратити свою культуру та мову, перейшли до радикальних дій. Політика сегрегації стала своєрідним захистом від можливого панування чорних у майбутньому. У країні, де переважає відсоток чорношкірого населення над білим, є загроза того, що десегрегація може привести до поглинання білих більшістю. Слід вказати й на те, що для білого населення рабство та експлуатація африканців не могли бути непривабливими, бо завдяки цьому витрати на оплату праці значно зменшувалися, а економічна вигода тільки зростала.

Також причини виникнення апартеїду можна простежити у діяльності та ідеології однієї фашистської організації в Південно-Африканському Союзі, котра мала назву Оссевабрандваг («Вогняна стража волових возів»). Вона була заснована у 1939 році Йоханнесом Фредеріком Янсе ван Ренсбургом. Цьому руху імпував німецький націонал-соціалізм, тому він підтримував гітлерівську Німеччину. Структура організації була наскрізь просякнута принципом «вождизму», що робило ван Ренсбурга «фюрером» всіх низових організацій цього руху, а її військову структуру більш чіткою¹.

Отже, у перебігу роботи нами були визначені причини, через які у Південній Африці виник та проіснував в офіційному статусі з 1948 по 1990-ті рр. апартеїд. А саме, нам вдалося зрозуміти, чим керувалися білі сучасники апартеїду. Вони здійснювали та підтримували нелюдську політику через переконання в те, що расова рівність могла б призвести до знищення білих людей, а відмова від апартеїду для них означала б перетворення у меншість й втрату своїх економічних позицій.

Підтвердження цього можна знайти у цитаті одного з членів Національної партії Поля Зауера, котрий відзначав, що апартеїд потрібен для протистояння

¹ Clark, N.L., Worger, W.H. South Africa: the rise and fall of apartheid [2-nd edition]. – Published by Routledge, New York, NY, USA, 2013. 321 p.

расовій рівності, яка веде до знищення білих людей. Тому він схиляється до тієї думки, що необхідною мірою є переселення африканців в резервації, котрі як раз таки й стануть новою батьківщиною для чорношкірих.

Ще одною причиною, котра сприяла розвиткові апартеїду, було те, що біла людина вважала себе володаркою цих земель, а отже мала безсумнівне право на неї, бо з її появою порожні долини та оголені пасовища змінилися на індустріальну державу.

1.2. Апартеїд як атрибут державної політики

Після закінчення Другої світової війни, весь світ побачив, що може створити рукотворна перевага однієї раси людей над іншою та дізнався про жахливі злочини нацизму часів гітлерівського режиму, які були несумісні з усіма наявними нормами моралі.

Підсумки війни викликали небувале раніше піднесення національно-визвольного руху. Незалежність з цього часу почала витати в повітрі. В ослаблених Великій Британії та Франції через руйнівну війну з Німеччиною починається розпад колоніальної системи¹. Відтепер країни, які десятиліттями були колонізовані та експлуатовані, нарешті, зажадали свободи. Таким чином, період з 1946 по 1970 рік знаменувався тим, що понад 60 країн світу проголосили свою незалежність від іноземного панування².

У 1948 році Генеральна Асамблея ООН 10 грудня 1948 року прийняла і проголосила Загальну декларацію прав людини³. З першої статті якого розкривається антирасистський характер документу: «Всі люди народжуються вільними й рівними у своїй гідності та правах. Вони наділені розумом і совістю

¹Бутлицкий А. Клеймо Брудербонда. М., Издательство политической литературы, 1967.

²Архангельская А. А. Международная политика Оливера Тамбо: уникальные особенности внешнеполитического процесса ЮАР и личностный фактор // Вестник Российского университета дружбы народов. Серия: Международные отношения. 2019. Т. 19. № 2. С. 293—301.

³ Всеобщая Декларация прав человека от 10 декабря 1948 года. URL: <http://www.un.org/ru/documents/declconv/declarations/declhr.shtml> (дата звернення: 20.10.2020).

та повинні діяти у відношенні один до одного в дусі братерства» (Стаття 1)¹; в 1965 році прийнята Генеральною Асамблеєю Міжнародна декларація² про ліквідацію всіх форм расової дискримінації, а в 1965-му – Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації, якою проголошувалася заборона на проведення дискримінації за кольором шкіри та ознакою раси для будь-яких країн; робляться кроки до подолання расової дискримінації в США, де у 1964 році скасовується останній сегрегаційний закон. Однак, в одній з країн світу ніби не помітили того, що будь-які прояви расизму та дискримінацій ні до чого доброго не приводять.

У той час, як інші країни скасовували дискримінаційні закони, в Південно-Африканській Республіці, навпаки, уряд, побоюючись посилення активності серед чорношкірого населення, що вимагало рівності, почав розробляти та вводити все нові закони, які регулюють расові відносини. Слід зазначити, що демографія стала однією з причин підтримки цих законів африканерами. Вся річ у тому, що вони намагалися зберегти свою владу та панування в країні, однак, чорне населення значно перевищувало біле за кількістю. Побоюючись втратити владу, вони вирішили утримати її у своїх руках, не дивлячись ні на що.

Перш ніж проаналізувати законодавство апартеїду ми розглянемо головні моменти функціонування парламенту в ПАР. 60-і роки ХХ ст. знаменувалися для країни як час подальшої «модернізації» політики апартеїду. 31 травня 1961 р. набула чинності нова Конституція ПАР. Згідно з нею м. Преторія було визначено столицею республіки, а місцем для засідання парламенту став Кейптаун. Законодавча влада в ПАР належить парламенту, який обирається терміном на п'ять років та складається з палати зборів і сенату. Уряд країни повинен був очолювати прем'єр-міністр, підзвітний парламенту. А главою держави є президент, якого обирають на сім років, на спільному засіданні обох палат. На

¹ Так само.

² Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації від 1965 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_105#Text (дата звернення: 17.05.21)

чолі кожної провінції ПАР призначається адміністратор, який очолює обраний виконавчий комітет¹. Як і попередні закони держави, що приймалися від початку 1948 р., Конституцією від 1961 р. представникам чорного населення заборонялося бути обраними в парламент, це дозволялося лише білим. Якщо попередня конституція ще дозволяла деяким небілим, котрим вдавалося подолати встановлені режимом апартеїду бар'єри, наприклад, обмеження в освітньому та майновому цензі обирати декількох білих парламентаріїв, які могли представляти їх інтереси, то в 1959 р. це право було скасовано для чорних, а в 1968 р. й для кольорових².

Один з африканських націоналістів Хендрік Фервурд у 1958 р. одержав посаду, яку до нього обіймали Д. Малан (1948-1954 рр.) та Й. Стрейд (1954-1958 рр.). Здавалося б, що після правління таких затятих прихильників сегрегації та основоположників апартеїду Фервурд вже не зможе нікого вразити. Незрозуміло як можна було вже чинні расистські заходи зробити ще жорсткішими, але новий прем'єр-міністр за досить короткий час зміг довести зворотне. В порівнянні з ним, його попередники були мало не лібералами³.

Х. Фервурдом було введено ряд законів, котрі остаточно оформили політику расової сегрегації в ПАС, яка проводилася від початку створення союзу в 1910 році та стала основою державної ідеології утвореної в 1961 р. ПАР. Перш за все, його політика стосувалася «роздільного розвитку»⁴.

Посилення режиму в 1960-х - 1980 рр. стосувалося не тільки виборчого права, а й всіх інших сфер життєдіяльності людини. Таким чином, щоб зміцнити систему апартеїду уряд починаючи з 60-х рр. ХХ ст. приймає ряд нових законів, або посилює старі, що орієнтуються на сегрегацію небілого населення країни.

¹Моисеева Г.Н. Южно-Африканская Республика. Москва.: «Мысль», 1974. С. 6.

²Villiers B. de. Constitutional Change in South Africa. Pretoria, 1997. P. 39.

³Бантинг Б. Становление южноафриканского рейха. М.: Мысль, 1965. 391 с.

⁴Lipton, M. (1972.) The South African Census and the Bantustan Policy. The World Today, 28 (6), 257—271.

Оскільки аналіз законодавчої бази ПАР за часів посилення апартеїду є одним з найважливіших моментів у всіх дослідженнях з теми, що нас цікавить, то й перед нами також стоїть завдання їх всебічного розгляду.

Аналізуючи законодавство ПАР 1960-х – 1980-х рр., ми визначили те, що попри головну спрямованість доктрини апартеїду на расову сегрегацію та дискримінацію небілого населення країни, однак, деякі закони обмежували кожна особу незалежно від її кольору шкіри. Виходячи з цього, у дипломному творі було вирішено поділити закони ПАР на дві умовні групи. Перша група стосується законів, які обмежують права всього населення республіки, а друга – небілого.

Таким чином, до першої групи законів ми віднесли:

- Закон про незаконні організації № 34 від 1960 р. Сутність цього закону полягала у визнанні незаконними організацій, які загрожують, або можуть загрозовувати громадському порядку та її безпеці. Таким чином АНК та ПАК були визнані незаконними.¹
- Редакцію закону «Про суспільну безпеку» (1962 р.), вона більше відома як закон про саботаж. Відповідно до неї кожен хто зробив будь-яке злочинне діяння (навіть звичайне правопорушення), або намагається змінити політичну ситуацію в країні, міг бути без суду і слідства засуджений до тюремного ув'язнення і навіть до страти.
- Закон про тероризм № 83 від 1962 року. Цим законом дозволялося безстроково та без судового розгляду затримувати людей за дорученням міліціонера. Визначення тероризму було дуже широким і включало більшість злочинних дій. Час для затримання ніяк не обмежувався, його можна було продовжувати

¹Apartheid Legislation 1850s-1970s URL: <https://www.sahistory.org.za/article/apartheid-legislation-1850s-1970s> (дата звернення: 16.05.21).

доти затриманий не зізнається. Також заборонялися й відвідування. Згідно з цим законом громадськість не мала права на інформацію про особу та кількість людей які були затримані¹.

- Закон про міліцію №16 від 1979 року. Закон був спрямований на розширення повноважень поліції при обшук та вилучинні.

До другої групи законів відносяться:

- «Законом про планування і використання ресурсів», прийнятим урядом ПАР в 1967 р.² у «білих зонах» темношкірому населенню заборонялося жити, працювати або просто перебувати без спеціальної перепустки³.
- Згідно з законодавством про працю (1968 р.) чорний не мав права перебувати в білому районі, винятком була лише робота. Африканець міг знаходитися у «білій» зоні не більше 72 годин. Якщо протягом цього часу ним не буде знайдена робота, він повинен під загрозою арешту покинути міський район. Бюро праці мало повноваження, за якими воно могло вимагати звільнення будь-якого африканського робітника, вже зайнятого на роботі⁴.
- У 1970 р. новим закон «Про громадянство в бантустанах» було позбавлено небілих громадянства ПАР, він також оголосив всіх африканців громадянами того чи іншого бантустану, незалежно від міста їх проживання чи роботи. Жоден з бантустанів не отримав міжнародного визнання⁵. Представники африканського населення не мали права на відкриття підприємства, або ведення юридичної та лікарської практики в областях позначених як «біла

¹Там само.

² А. А. Громько. – М.: Мысль, 1979. С. 206.

³ Тупов Б. С. Южная Африка: от апартеида к демократии /Б.С. Тупов // Социально-гуманитарные науки. – 1995 г. – № 6.С. 202.

⁴Republic of South Africa Constitution Act 110 of 1983 [Электронный ресурс] // University of Wisconsin in Law School. – URL:<https://law.wisc.edu/gls/cbsa2.pdf> (дата звернення: 10.02.2021)

⁵ Villiers B. de. Constitutional Change in South Africa. Pretoria, 1997. P. 39.

Південна Африка»¹. Були расово поділені й лікарні та служби швидкої допомоги. Лікарні для білого населення були добре оснащені та фінансувалися, на відміну від лікарень для темношкірих, більше того у багатьох бантустанах лікарень взагалі не було². До бантустанів не переселяли лише тих, чия робоча сила була ще потрібна на «білих» фермах і плантаціях.

Оскільки ми вже торкнулися закону «Про громадянство в бантустанах», то перед нами постає ще одна задача – надати детальну характеристику операції бантустанізації.

Програмою бантустанізації було розділено ПАР на «білі» і «чорні» райони. Головним чином ця політика спрямовувалася на закріплення племінної ізоляції та розкол африканського робітничого класу. Крім того, надавши африканцям уявне самоврядування в бантустанах, уряд ПАР намагався створити видимість демократичної держави та покінчити з міжнародною ізоляцією.

«Білі» райони займали 87% території країни, а «чорні» - 13%. Усього бантустанів за племінною ознакою було створено 10. На чолі кожного бантустану було назначено генерального комісара, чому підпорядковані регіональні, місцеві та територіальні влади банту — органи, які складаються з вождів і старійшин племен³. У «Чорних районах» майже не було елементарних умов для життя — каналізації, електрики, водопостачання, тощо. У зазначених районах були відсутні об'єкти медичного і транспортного обслуговування. Судові органи та поліція очолюються білими. Як у «білих», так і в «чорних» районах африканці були позбавлені політичних прав⁴.

¹ Жуков Д.А. Апартеид: история режима / Д.А. Жуков. – М.: Москва, 2007. С. 27.

² Бабаев К.В. История человечества в великих документах. Москва: Эксмо, 2018. 415 с. URL: http://loveread.ec/read_book.php?id=81505&p=94

³ Юдін. А. Южно-африканская Республика. URL: <https://www.booksite.ru/fulltext/1/001/008/127/630.htm> (дата звернення: 10. 05. 21).

⁴ Моисеева Г.Н. Южно-Африканская Республика. Москва.: «Мысль», 1974. С. 55.

Роблячи висновок для цього підрозділу, хочеться сказати лише одне, що при дослідженні апартеїду, як державної політики склалася така думка, що африканерами у ХХ було створено немовби дві держави, біла Південна Африка та небіла Південна Африка, котру ще можна сплутати з колонією для першої.

Перша "держава" постає перед нами в образі капіталістичної країни, з високорозвиненими промисловими монополіями, вона використовує найману працю для обробки землі, виробляє товарну продукцію, котра йде як на експорт, так і на імпорт, її монополії тісно пов'язані з деякими європейськими державами, в ній експортують капітал за кордон.

Друга "держава": вона більше схожа на колонію. Бувши штучно відірваною від цивілізованого світу, вона майже не користується її благами, в ній відсутні комунікації та промисловість, в ній помітна суттєва нестача транспорту та енергетичних джерел. В ній люди піддаються національному гнобленню, вони не мають демократичних прав, вони живуть тотальній бідності¹.

¹Миллуорд, Дж. А. и Пердью, П. К. «Политическая и культурная история СУАР в конце девятнадцатого века», в книге Фредерика Старра, С. (ред.) Синьцзян: мусульманский приграничный регион Китая, М. Е. Sharpe, 2004 г. С. 77.

РОЗДІЛ II. Боротьба проти системи: головні етапи та форми

2.1. Зростання демократичних сил всередині Республіки

У цьому розділі мова піде про зростання національної свідомості серед небілого населення ПАР, виникнення політичних партій, які багато років дотримувалися до того досить помірної тактики в боротьбі з апартхейдом. Так більше продовжуватися не могло, країна вимагала посилення демократії, усунення соціальної та економічної нерівності, панування іноземних держав та нелюдського режиму.

У ПАР не існувало Пакту між урядом та народом, у більшості її населення був лише інстинкт виживання. ПАР як ніколи раніше, вимагала посилення демократії, чого можна було досягнути лише шляхом усунення соціальної та економічної нерівності, панування націоналістів та апартхейду.

Саме за рівність та запобігання несправедливій мотивації дискримінації боролися такі організації, як:

- Південноафриканська комуністична партія;
- Африканський національний конгрес (АНК);
- «Умконто ве сізве» («Спис нації»);
- Індійський конгрес.

До кінця 50-х років, стало ясно, що рішуча сутичка між фашистськими правителями Південної Африки та пригнобленим народом неминуча¹. Так і сталося, через тотальні репресії, обмеження у всіх сферах життєдіяльності, навіть пересуванні небілих, як всередині держави, так й за її межами, чорні та всі їх однодумці були змушені протистояти ганебній політиці Національної партії. Посилення жорстокої політики викликало обурення не лише у чорношкірого населення, а й серед білих небайдужих громадян країни. Вони спровокували

¹Cervenka R. The Nucear Axis. Secrertonavoradionverween West Germany and SouthAfrica. L., 1978.

появу нових організацій за межами кольорового бар'єра. В містах представники різних класів (від ремісників до бізнесменів) стали утворювати власні місцеві органи. Робітники також об'єднувалися на фабриках, створюючи групи самопомоги або вступаючи в профспілки¹.

Щоб зрозуміти як протікала боротьба за усунення соціальної нерівності та визначити її форми й методи, ми спочатку виділимо три основні етапи розвитку південноафриканського визвольного руху:

Перший етап ми відносимо до середини 50-х – початку 60-х рр. ХХ ст. Він здебільшого відрізнявся мирними, хоча і протизаконним за мірками ПАР, методами боротьби з апартеїдом: бойкотами, демонстраціями, страйками. А також використовувалися й конституційні форми вираження протесту (подача петицій, прийняття резолюцій і т. д.).

До другої форми можемо віднести виникнення декларації «Хартія свободи» у 1955 р. опозиціонери режиму апартхейду розіслали 50 тисяч добровольців, які з різних куточків країни збирали у людей «вимоги свободи» про те, якою вони бачать державу після закінчення апартхейду. Коли зібралось достатньо вимог, лідери АНК 26 червня 1955 на Народному конгресі узагальнили їх у декларації. Тож зазначимо деякі з положень "Хартії свободи":

- народ повинен керувати;
- надається право голосувати незалежно від статі;
- однакові права у людей різної раси та статі;
- кожна людина має право брати участь в управлінні країною;
- права людей повинні бути однаковими незалежно від раси, кольору шкіри чи статі;
- для всіх рас рівні умови у навчанні;
- свобода пересування;

¹ Baruch H. Yoursfor the Union: Class and Community Struggles in South Africa (African History Archive)

- скасування усіх законів апартхейду;
- право на користування своєю мовою для усіх громадян;
- практика расової дискримінації повинна стати караним злочином;
- повернення людям національного багатства країни;
- усі люди мають рівні права на доступ до всіх професій;
- скасування обмеження власності на землю за расовою ознакою, вся земля відтепер ділиться між тими, хто її обробляє;
- державна допомагати селянам (надання техніки та насіння);
- скасування примусових робіт та сільськогосподарських в'язниць;
- ув'язнення, депортація або обмеження мають бути схвалені лише після проведення справедливого суду;
- суди мають бути представниками всіх людей;
- позбавлення волі повинно здійснюватися лише за тяжкі злочини проти народу;
- скасування законів, які дискримінують за ознакою раси, кольору шкіри чи переконань;
- люди, які працюють, мають можливість на вільне створення профспілок;
- держава визнає право та обов'язок усіх працювати та залучати повні виплати по безробіттю;
- кожний громадянин країни повинен отримувати однакову оплату за рівну працю;
- право всіх народів Африки на незалежність та самоврядування повинно бути визнане ¹.

Вже 27 червня того ж року Конгрес було розігнано поліцейськими по причині вірогідності скоєння так званої державної зради. Проте, у період жорстоких репресій люди все одно пам'ятали про «Хартію свободи», вони стали поширювати її, використовуючи революційне підпілля, щоб вона продовжувала

¹The Freedom Charter, available at URL: <http://www.anc.org.za/show.php?include=docs/misc/1955/charter.html> (дата звернення: 15.01.2021)

надихати людей до опору. Важко сказати, що Хартія подобалася кожному учаснику визвольного руху. Хтось схвалював її як центристський документ, а хтось навпаки, бачив в ній деяку слабкість. Прихильники панафриканізму критикували АНК за поступки білим колонізаторам, вони не розуміли, чому ПАР повинна належати кожному білому та чорному громадянину, їх лозунгом було: «Африка для африканців». Але попри розбіжність у поглядах, кожен чорний борець з апартхеїдом погоджувався з тим, що Хартія свободи висловлювала загальну думку визвольного руху.

Найвідоміші демонстрації, що відбулися в цей період у ПАР були проведені у Шарпвіллі та Ланге. 21 березня 1960 року Африканський національний конгрес (АНК) розгорнув одразу у декількох населених пунктах країни кампанію ненасильницького руху опору режиму пропусків. У свою ж чергу поліція навмисно розіграла демонстрацію насильницьким шляхом, нею було розстріляно в Шарпвіллі і Ланге з 21 березня по 9 квітня 83 особи, а поранено 365¹. Масове вбивство викликало лють африканців. У Кейптауні все африканське населення страйкувало й не виходило на роботу майже три тижні. АНК оголосив день невиходу з дому на знак жалоби за загиблими, він поклав початок новій кампанії по спаленню пропусків. Однак, уряд мав необмежені повноваження, а закон про державну безпеку надавав поліції право вжити будь-які засоби для придушення руху. Так приблизно 20 тис. африканців були арештовані на підставі нової серії надзвичайних постанов. А у Кейптауні людей, що влаштували страйк, поліцейські патрулі просто посеред залюднених вулиць хапали та били (африканців й «кольорових»), щоб примусити їх повернутися до роботи. Також поліція чинила свавілля в африканських селищах, вони вривалися в будинки та обшукували їх. Парламент прийняв закон, за яким Африканський національний конгрес і Панафриканістський конгрес оголошувалися поза законом².

¹Бабаєв К.В. История человечества в великих документах. М.: Эксмо, 2018. 415 с.

²Там само.

Другий етап охоплює 1961-1983 рр. Після розстрілу демонстрантів в Шарпевіле активіст АНК Нельсон Мандела відмовився від тактики «ненасильницьких дій», яка раніше була обрана організацією. З цього часу чорношкірі активісти вирішили відповідати на терор уряду насиллям, підтримкою озброєння борців за свободу¹. Характерні форми та методи ведення боротьби на цьому етапі: напади на поліцейські пости й урядові об'єкти, диверсії в великих містах. Об'єктами терористичних атак були урядові будівлі.

Так, в ніч на 16 грудня 1961 року (національне свято на честь річниці перемоги бурів над військом зулусів на річці Баффало) терористи здійснили серію вибухів у великих містах країни². Збройні зіткнення, мітинги, страйки та повстання найчастіше проходили в великих містах (Йоганнесбург, Порт-Елізабет), однак, вони могли виникнути й у невеликих селищах та передмістях (Соуето).

Прикладом форм та методів боротьби з режимом апартеїду можна назвати повстання в Соуето, яке відбулося у червні 1976 року. Воно кардинально відрізнялося від усіх попередніх тим, що було розпочато дітьми. Приводом до хвилювань став прийнятий на передодні закон, який зобов'язував чорношкірих школярів навчатися на мові африкаанс, відтепер вона повинна бути обов'язковою, лише деякі предмети дозволялося вести на місцевих мовах. 16 червня школярі Соуето влаштували масовий марш протесту, в ході якого загинуло 12 дітей. Винуватцями у їх вбивстві були поліцейські, котрі вирішили замість того, щоб мирним шляхом заспокоїти школярів, відкрили вогонь.

Таким чином мирне повстання набуло насильницький та навіть терористичний характер. Занепокоєне суспільство підхопило хвилю протестів по всій країні. Декілька місяців поспіль в різних містах йшли вуличні битви. Зрозуміло, що діти не мали справжньої зброї, тому проти поліцейських куль вони

¹Урнов А.Ю. Политика ЮАР в Африке. М.: Наука, 1982. 276 с.

²Жуков Д. Апартеид: история режима. – М., 2007. С. 40

були змушені боротися тільки камінням та пляшками із запальною сумішшю, для захисту вони використовували кришки від сміттєвих баків¹. Звичайно, такий прояв жорстокості викликав обурення серед дорослого населення. Навіть деякі білі борці з апартхейдом, жертвуючи ціною власної свободи, вели пропагандистську діяльність.

Варто зазначити, що спротив режиму апартеїду здійснювало не тільки небіле населення ПАР, а й багато білих переходило на бік опозиції. Таким чином, тема дипломного твору є дуже неоднозначною.

Білі південноафриканці, які приймають, або підтримують систему апартеїду отримують винагороду, вони можуть розраховувати на високий рівень життя, мати освіту, хорошу зарплату та роботу, жити у розкоші, дозволити собі слугу, тощо. Весь цей достаток не впливає на породження білих дисидентів. Зміни на користь іншого народу, рівність у правах всього населення ПАР їм ні до чого, вони й так добре живуть у багатій та прекрасній країні. Однак, деякі з них знаходять в собі сили відмовитися від усіх привілеїв, які їм належать, і замість цього становляться на бік пригноблених. Вони обирають зовсім інше життя, з переслідуваннями, в'язницею, заборонами та вигнанням. Вони можуть не мати на це якихось особистих мотивів, наприклад, чорношкірих друзів, проте є дещо інше — ненависть до системи суспільства, в якій вони живуть. Африканери вириваються з «полону» добробуту апартеїду та опиняються в таборі тих, хто вірить у нерасово-демократичну Південно-Африканську Республіку²

Повертаючись до повстання в Соуето, наведемо кілька прикладів білих борців з режимом, які взяти у ньому участь. Так, наприклад, Раймонд Саттнер (один з керівників АНК, Єдиного демократичного фронту та Південноафриканської комуністичної партії) був засуджений «за участь у

¹Там само.

²Tim Jenkin. *Escape from Pretoria*. London: Klieptown. 1987.С. 3.

діяльності незаконної організації» у 1975 р. до семи років позбавлення волі¹ у в'язниці Преторії. Він розповсюджував літературу АНК.

Як правило, пропагандистські групи закликаючи людей висловлювати протест проти апартхеїда, використовували агітаційні снаряди. Це були не вибухівки, які начиняли небезпечними для згідно людей предметами, наприклад, цвяхами, а феєрверки з листівками. Однак, вони також несли певну загрозу для життя. Одними з найвідоміших білих терористів, які підривали на вулицях саморобні бомби, були члени АНК письменник Тім Дженкін та соціолог Стівен Лі. Першого засудили до 12 років ув'язнення, а другого до 8².

Також вибухали бомби з посланням про заклик людей виходити на демонстрації проти вбивства дітей, яке відбулося в Соуето та після нього. Автором цих послань був член АНК і британський журналіст Девід Рабкін. Його звинуватили в тероризмі та законі про внутрішню безпеку, що сприяли досягненню цілей АНК та Південноафриканської комуністичної партії, які є забороненими організаціями. Рабкіна було засуджено до 10 років тюрми. Його дружина Сьюзен Рабкін також була визнана винною у розповсюдженні памфлетів. Вона була на восьмому місяці вагітності, тому термін її засудження мав бути до 12 місяців³.

Таким чином, звичайні підлітки, які влаштували повстання в Соуето, змогли привернути увагу громадськості. Після страшного інциденту вони мріяли познайомитися з діяльністю АНК, потрапити до його лав та навчатися у них стрільбі. Таким чином, з'явилося нове покоління активістів в боротьбі за права людини.

Третій етап розпочався у 1983 р. та тривав до 1994 р. Під час цього етапу відбулося злиття політичної опозиції з робітничим рухом, завдяки чому боротьба

¹Касрилс Ронни. Вооружен и опасен. От подпольной борьбы - к свободе. Перевод: Тетёкин В. Н., Тетёкин Н. Н. — ИТРК, 2005. 408 с.

²Там само.

³South Africa sentences journalist to 10 years. URL: <https://www.nytimes.com/1976/09/30/archives/south-africa-sentences-journalist-to-10-years.html>

набула загальнонаціонального масштабу. Характерною рисою спротиву було повернення до мирних форм та методів протистояння. АНК стала нелегальною ще у 60-х роках минулого століття, через страх уряду. Тому організація була вимушена діяти в ПАР в умовах підпілля, а їх центри знаходилися в еміграції.

Таким чином, у 80-х рр. центр ваги боротьби почали переміщуватися на діяльність масових громадських організацій (профспілки, молодіжні організації, тощо)¹. Серед них можна виділити:

- Конгрес південноафриканських профспілок (КОСАТУ);
- Південноафриканський молодіжний конгрес (САЙКО);
- Південноафриканський конгрес профспілок (САКТИ);
- Об'єднаний демократичний фронт (ОДФ), він об'єднав в собі одразу декілька рухів, профспілок і організацій²

Велику активність у боротьбі з апартеїдом проявили зовнішні сили. Треті країни (СРСР, США, Франція, Куба, Китай та інші.), які були залучені в цей конфлікт. Вони підтримували внутрішні сили або вводили санкції, для тиску на уряд ПАР³.

Таким чином, діяльність усіх вказаних організацій, активістів та небайдужих країн, змогли дати відсіч расистському уряду ПАР та надломити систему апартеїду. Хоча ця боротьба й затягнулася на багато десятиліть, однак, вона змогла досягти успіхів та доказати неспроможність расистської політики.

2.2. Реакція світової спільноти на расову сегрегацію в країні

Вважається, що 1960-й рік увійшов в історію як «Рік Африки». Така думка з'явилася через те, що у цей час більшість Африканських країн змогли

¹Тетекин В.Н. Массовые демократические организации Южной Африки в борьбе против режима апартеида URL: <http://cheloveknauka.com/massovye-demokratische-organizatsii-yuzhnoy-afriki-v-borbe-protiv-rezhima-aparteida> (дата звернення: 10.05.2021).

² Так само.

³ Kreut J. Hard Measures by a Soft Power? Sanctions Policy of the European Union. URL: http://www.pcr.uu.se/digitalAssets/67/67097_1paper45.pdf (дата звернення: 17.05.21)

звільнитися від колоніального гніту та здобути незалежність. 1960-й рік також знаменувався поїздкою британського прем'єр-міністра Гарольда Макміллана по країнах Африки.

У 1960 році Г. Макміллан зміг побувати за півтора місяця в Нігерії, Гані, Федерації Родезії та Ньясаленду та Південно-Африканському Союзі (країна попередниця ПАР до 1961 р.). Його подорож була завершена у Кейптауні, де 3 лютого прем'єр-міністр виступив перед парламентом країни з промовою, яка потім здобула назву "мова про вітер змін"¹.

В "основній частині" виступу Макміллана йшла мова про політичні зміни по всьому світу. Він заявляв, що ще з часу розпаду Римської імперії одним з важливих фактів політичного життя Європі було виникнення незалежних держав. Він вважав, що всі незалежні країни виникли через почуття глибокого націоналізму².

Британський прем'єр-міністр підкреслив, що "вітер змін подув на Африканському континенті й, подобається нам це чи ні, зростання національної самосвідомості є здійсненим політичним фактом". Ця промова свідчила про прагнення Лондона продовжувати політичний курс на трансформацію Британської імперії в Співдружність. Він також домагався донести, що країни, які будуть здобувати незалежність, згодом почнуть вступати до Співдружності, що буде відповідати їх інтересам. Г. Макміллана виступав за співпрацю між країнами, яку передбачала Співдружність. Також він звернув увагу на те, що часи ізоляції вже залишилися в минулому, а концепція взаємозалежності може стати основою для побудови ефективної системи безпеки.

Думку про те, що світ давно почав відходити від колоніальної концепції була підхоплена і світовою спільнотою, яка почала звертати увагу на жорстокість

¹ Хахалкина Е. В. Гарольд Макмиллан и "Год Африки": подули ли новые ветры над континентом? URL: <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=26562226> (дата звернення: 15.05.21).

²British Documents on the End of Empire (nanee - BDEE), Ser. A. V, 4, The Conservative Government and the End of Empire, 1957-1964. Pt. I. High Policy, Political and Constitutional Change. London, 2000, p. 165-166.

режиму апартеїду після того, як біла південноафриканська поліція відкрила вогонь по беззбройних темношкірих мітингувальникам у с. Шарпівіль (1960 р.). Після цієї події расова дискримінація стала одним з основних пунктів порядку денного ООН, вона вплинула на світову думку щодо небезпеки апартеїду та расової дискримінації. В 1961 році Генеральна Асамблея ООН заснувала Спеціальний комітет 24-х по деколонізації, а в 1962 р. Спеціальний комітет проти апартеїду.

Міжнародне співтовариство держав після Другої світової війни стало дедалі більше погоджуватися з тим, що не лише у внутрішньому праві держав, а й у міжнародному праві мають бути закріплені імперативні норми захисту та поваги основних прав і свобод людини й найрішучіше заборонені такі злочини, як апартеїд. Був розроблений ряд міжнародних конвенцій, які містять конкретні норми щодо припинення або попередження злочину апартеїду та інших міжнародних злочинів. У численних резолюціях Генеральної Асамблеї було висловлено думку, що політика й практика апартеїду є повним запереченням цілей та принципів Статуту ООН і є міжнародним злочином.

У 60-80-х рр. світова спільнота почала вводити акції проти ПАР, які вводилися задля запобіжного тиску на уряд країни, щоб змусити його провести демократичні політичні реформи та відмовитися від режиму апартеїду. Санкції були введені в 1962 р. за рішенням Генеральної асамблеї ООН, яка закликала до обмеження економічних, фінансових і транспортних зв'язків з режимом ПАР.

У 1963 році Асамблея прийняла Декларацію про ліквідацію всіх форм расової дискримінації¹, яка призвела до Міжнародної конвенції в 1965 році. Вона проголосила Міжнародний рік дій для боротьби з расовою дискримінацією в 1971 році та три десятиліття боротьби з расизмом та расовою дискримінацією, починаючи з 1973 року.

¹ Декларация Организации Объединенных Наций о ликвидации всех форм расовой дискриминации URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/r18_1904.shtml(дата звернення: 05.02.2021).

Апогеєм неприйняття південноафриканської політики стало введення ООН в 1963 р. ембарго на постачання зброї та військових поставок в ПАР.

В 1968 р. було розширено список санкцій, включивши в них рекомендації щодо згорання зв'язків з ПАР в області культури, освіти і спорту. Так з середини 1970-х її бойкотували багато громадських, культурних та спортивних організацій світу, а з 1964 року Міжнародний Олімпійський Комітет відмовив ПАР в праві брати участь в Олімпійських іграх. Незважаючи на багаторічні обіцянки уряду ПАР переглянути політику апартеїду, деяке його послаблення в 1980-х роках міжнародною спільнотою сприймалось як відмова від реальних намірів реформування країни, і в 1986 році США та Великобританія підтримали ініціативу міжнародних економічних санкцій проти ПАР. Необхідно відзначити, що економічні санкції проти ПАР не носили обов'язкового характеру - головним чином через протидію основних торгових партнерів ПАР, перш за все країн Європи. Однак, через наростання боротьби проти апартеїду і ізоляції південноафриканського режиму до 1980-х рр. багато країн були змушені приєднатися до жорсткіших санкцій, які включали істотне обмеження торгово-економічних зв'язків¹.

З 1986 р. конгрес США, не дивлячись на активний опір адміністрації президента Рональда Рейгана, прийняв Загальний закон проти апартеїду, який фактично вводив повну заборону на будь-які фінансові та економічні зв'язки з ПАР².

В кінці 1980-х рр. ефект санкцій став вагомим завдяки тому, що у відносинах між Заходом і СРСР почалася епоха перебудови, що призвело до зниження напруження їх боротьби за контроль над півднем Африки. Це, по суті, і відкрило можливість Організація Об'єднаних Націй очолила заклик до санкцій проти уряду Південної Африки. Побоюючись втратити друзів в Африці, могутні

¹ Володимир Тихомиров. Як показує досвід ПАР, ефективність санкцій залежить від значимості країни для світової економіки. 2014. URL: <https://www.vedomosti.ru/finance/articles/2014/03/26/kak-pokazyvaet-opyt-yyar-effektivnost-sankcij-zavisit-ot> (дата звернення: 17.05.21.)

²Там само.

члени Ради Безпеки, включаючи Велику Британію, Францію та США, зуміли знизити пропозиції. Однак наприкінці 1970-х років в Європі та США домоглися тиску на свої уряди щодо введення економічних та культурних санкцій проти Преторії. Наприкінці 1980-х років південноафриканська економіка боролася з наслідками внутрішнього та зовнішнього бойкоту, а також тягарем своїх військових зобов'язань в окупації Намібії.

У наступні десятиліття світова спільнота сприяла глобальній боротьбі проти апартеїду за допомогою залучення уваги всього світу до нелюдяної системи, визнання компетентності народного опору, сприяння діяльності по боротьбі з апартеїдом з боку урядових та неурядових організацій, введення ембарго на постачання зброї, а також за допомогою підтримки ембарго на постачання нафти й бойкотування апартеїду в багатьох сферах.

Отже, визначимо ключові дати в кампанії ООН проти апартеїду:

- 12 листопада 1974 року – Генеральна Асамблея заявила про невизнання повноважень делегації ПАР. Представники ПАР відсторонені від участі в роботі Генеральної Асамблеї у зв'язку з міжнародним осудом політики апартеїду. Після переходу до демократичного правління в 1994 році Південна Африка відновлена як повноправний член ООН;
- 17 серпня 1984 року – нова Конституція ПАР. У резолюції 554 (1984) Рада Безпеки визнав недійсною і відкинув її як расистську;
- 16 червня – 20 червня 1986 року – Всесвітня конференція з питань санкцій проти расистської Південної Африки. Організацією Об'єднаних Націй у співпраці з Організацією африканської єдності та Рухом неприєднаних країн організована Всесвітня конференція з питань санкцій проти расистської Південної Африки.

Генеральна Асамблея у своїй резолюції 32/105 від 14 грудня 1977 р. проголосила рік, що починається 21 березня 1978 року, Міжнародним роком

боротьби проти апартеїду. 11 жовтня 1978 року Генеральна Асамблея провела спеціальне засідання, присвячене Міжнародному року боротьби проти апартеїду.

Генеральна Асамблея, Економічна і Соціальна Рада та Комісія з прав людини присвятили тисячі зустрічей дискусіям про расову дискримінацію та прийняли сотні резолюцій. Інші установи ООН, зокрема Міжнародна організація праці (МОП) та Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки та культури (ЮНЕСКО), внесли значний внесок у спільні зусилля. Зараз уряди засуджують расову дискримінацію, а більшість держав-членів скасовує законодавство про расову дискримінацію. Комітет з питань ліквідації расової дискримінації, орган незалежних експертів, що здійснює контроль за виконанням Міжнародної конвенції, досяг певного успіху в тому, щоб переконати уряди вжити подальших заходів.

Національна партія зробила апартеїд державною політикою та відстоювала ідеологію, згідно з якою люди різного расового походження не можуть жити разом у рівності та злагоді. Уряд посилював спадщину расистського гноблення проти небілих людей – корінних африканців, людей азійського походження та змішаного походження, які становлять понад 80% населення. Національне визволення, а неправа людини, стало метою боротьби проти расистської тиранії. Апартеїд став образою для країн Африки та Азії, які виходили на незалежність від колоніального правління. Вони вимагали від ООН розглянути важку ситуацію в Південній Африці як загрозу міжнародному миру та вжити ефективних заходів, включаючи санкції, за звільнення південноафриканського народу. Вони отримували підтримку від постійно зростаючої більшості в ООН.

Обмеження ООН як організації урядів перешкодою, можливо, ініціативою виступити окремі уряди, які визнають серйозну небезпеку расової дискримінації та пов'язаних з нею наслідків. За їх підтримки НУО розпочали ефективну кампанію, створили структури для постійного моніторингу всіх подій, що стосуються расової дискримінації та насильства, та викрити тих, хто отримує

прибуток від расизму чи підбурює до нього. Всесвітня кампанія могла б допомогти Організації Об'єднаних Націй знайти способи розглянути ситуацію в окремих країнах та вжити ефективніших дій, ніж просто апеляції.

Під час боротьби з апартеїдом Спеціальний комітет визнав необхідним сприяти створенню фондів та установ за межами Організації Об'єднаних Націй за сприяння урядів та неурядових організацій, що доповнюють та підтримують дії ООН. Цей досвід може також мати уроки для сьогодення, про що свідчить таке:

- Міжнародний фонд оборони та допомоги Південній Африці, який надавав правову допомогу політичним в'язням та їхнім сім'ям, вдавався до таємних каналів, коли уряд ПАР заборонив фонд.
- Всесвітня кампанія проти військового та ядерного співробітництва з Південною Африкою, підтримка якої була вирішальною у здійсненні ембарго на озброєння проти цієї країни, оскільки Комітет Ради Безпеки не отримував інформації від урядів про порушення.
- Бюро досліджень судноплавства (Ширебу), яке значною мірою допомогло контролювати виконання рекомендацій ООН щодо нафтового ембарго.
- Асоціація західноєвропейських парламентарів проти апартеїду та Підкомітет НУО проти колоніалізму, апартеїду та расової дискримінації також внесли значний внесок.

Підбиваючи підсумки, необхідно підкреслити роль ООН у боротьбі з апартеїдом. Ця міжнародна організація усіма доступними способами боролася з режимом, вона ввела ряд санкцій проти ПАР та на офіційному рівні засудила нелюдську політику. Ліквідація расової дискримінації потребує наполегливості та рішучості, а приклад світової боротьби з апартеїдом залишається натхненням для подолання залишків расизму.

РОЗДІЛ III. Криза та падіння режиму апартхейду

3.1 Соціально-економічний розвиток країни (середина 1960-х - 1980-ті роки)

Нині неіснуюча система апартеїду в Південній Африці є захоплюючим прикладом конкуренції груп інтересів за політичну перевагу. У світлі останніх порушень прав людини, породжених апартеїдом, примітно, що економічним основам цієї болісної соціальної структури приділяється так мало уваги. Заведено вважати, що апартеїд був винайдений багатими білими для придушення бідних чорних.

Варто зазначити, що до певної міри колірна шкала принесла трудовий спокій, тому що чорношкірі робітники й білі капіталісти, «оподатковувані» в результаті угоди, не мали необхідних політичних сил, щоб підірвати систему.

Проте подальший попит на корисні копалини, зумовлений початком Другої світової війни, був особливо високим і знову привів до значного розвитку гірничодобувного та промислового секторів. Але, з огляду на досвід попереднього покоління, повоєнне скорочення поклало кінець відносного спокою.

Зазначимо, що робітничий клас ПАР у 1971 р. складався з білих, чия кількість робітників, що працює за наймом дорівнювала 33,5% та африканців, число яких майже досягала 89%. Білі робітники, які раніше виступали як велика революційна сила, через зростання чисельності африканського пролетаріату, почали бачили в ньому конкурента на ринку робочої сили, а також під впливом тривалої політичної обробки, білі стали перетворилися на «робочу аристократію», яка підтримує політику апартеїду¹.

¹Брагінський М.І. (Відп. Ред.) Робочий клас і робітничий рух в Африці (60-70-і роки ХХ століття). М.: Наука, Головна редакція східної літератури, 1979. С. 254.

Після воєнне економічне зростання в Південній Африці настільки глибоко інтегрувало небіле населення в «біле» суспільство, що сама ідея «окремого розвитку» стала смішною як практична пропозиція, беручи до уваги її грандіозні моральні наслідки. Без кваліфікованої чорної робочої сили рівень життя білих різко впав би. Неминуча економічна синергія між расами зближувала людей фізично і соціально.

У той час як середній білий виборець в 1920-х роках невпевнено розглядав чорношкірих робітників як заміників, більшість білих в 1980-х вважали расове співробітництво все більш вигідним. Водночас різке зростання міського населення Африки, в тому числі значного чорношкірого середнього класу, значно збільшило вартість застосування апартеїду.

Побоювання з приводу того, що «бідні білі» будуть передані чорношкірим робітникам, які все більше почали наближатися до середнього класу, викликали радикальну реакцію: Національна партія була обрана для здійснення апартеїду, нової всеосяжної соціальної політики «роздільного розвитку»¹.

Проблема апартеїду була круговою. Економічне співробітництво між расами призвело до соціальної інтеграції. Соціальна інтеграція привела до подальшого економічного співробітництва, тому що промисловці вважали чорношкірих з низькою заробітною платою ідеальним варіантом для розвитку промисловості. Расисти розглядали закріплений законом соціальний поділ – апартеїд як важливий спосіб зміцнення економічного захисту білих робітників.

По-перше, навіть у 1960-х рр. нагромадження капіталу було нижче у відсотках від ВВП в Південній Африці, ніж в середньому для країн з рівнем доходу нижче або вище середнього або для всього світу загалом. Більш того,

¹ Фисун Ю. Ю. Роль ЮНЕСКО у розбудові системи протидії расизму, расової дискримінації, ксенофобії, та пов'язаних з ними нетерпимості. //Науковий вісник Харківського державного університету, Серія «Юридичні науки», випуск 6, том 3, 2016. – С. 163-166 URL: file:///C:/Users/Home/Downloads/Nvkhdu_jur_2016_6(3)_41.pdf (дата звернення 02.05.2021)

протягом усього післявоєнного періоду на дану державу припадала значна частина валового основного капіталу формування.

По-друге, за період апартеїду норма прибутку знизилася. По-третє, зростання продуктивності було дуже слабким. Молл вирахував загальну факторну продуктивність – тобто ту частину зростання, яка не може бути поясненою збільшенням використання капіталу або робочої сили – зросла лише на 0,2 відсотка в Південній Африці з 1950 по 1973 рік.

У Кореї та Тайвані загальний коефіцієнт виробництва зріс приблизно на 3 відсотки в рік за цей період, і навіть в Бразилії, Чилі та Мексиці він ріс приблизно на 2 відсотки в рік. По-четверте, Південній Африці не вдалося збільшити експорт, і на нього припала частка торгівлі, котра неухильно знижувалась¹.

Приблизно з 1970 року внутрішні суперечності апартеїду, нарешті, привели до його повільного занепаду. Після масової правової дискримінації в перші роки апартеїду доходи чорношкірих у порівнянні з білими різко впали, і успіх білих робітників був виграний. Але, як і в періоди буму двох світових воєн, стале економічне зростання 1960-х років зробило захист апартеїду все більш застарілим (багатьом африканерам більше не була потрібна відокремленість, яку створив апартеїд) і надзвичайно дорогим.

Економічне зростання знизилось з 5 відсотків в рік в 1960-х роках до 3 відсотків на рік в 1970-х і тільки 1,5 відсотка в рік в 1980-х, що було менше, ніж темпи зростання населення, що означають, що ВВП на душу населення фактично знизився. Так ПАР була єдиною країною, яка зазнавала економічних проблем в 1970-ті та 1980-ті роки: в більшій частині Латинської Америки також спостерігався таке ж повільне зростання.

Глобальні умови які змінювались були несприятливими. Але навіть в цей період, попри кризу в Латинській Америці, відносні показники Південної

¹Moll P. (1991) The Great Economic Debate (Johannesburg)

Африки погіршилися ще більше. Молл виявив, що темпи зростання в Південній Африці лишилися меншими медіани для його вибірки з двадцяти аналогічних економік¹, тоді як Файнштейн виявив, що темпи зростання ВВП на душу населення в Південній Африці після 1973 року були нижче, ніж для будь-якого з його кластерів аналогічних країн, включаючи не тільки європейські та азійські випадки, але також випадки в Латинській Америці та Африці.

Саме тому, частка Південної Африки у світовому експорті продукції обробної промисловості впала до менш як 0,3 відсотка, а його частка в експорт промислової продукції країн, що розвиваються впала до менше ніж 2 відсотків в 1985 р.²

Герберт Гіліомі та Лоуренс Шлеммер відзначили, що в міру загострення нестачі кваліфікованої робочої сили для білих, уряд ставав усе більш нетерплячим до профспілок білих, які перешкоджали навчання чорношкірим і тим самим перешкоджали їх просуванню до кваліфікованих робочих місць. У 1973 році було оголошено, що чорношкірі, включаючи африканців, можуть виконувати кваліфіковану роботу в районах проживання білих. Уряд не надто суворо дотримувався своєї обіцянки проконсультуватися з білими профспілками перед прийняттям цього рішення.

У 1975 році сили оборони оголосили, що чорні солдати будуть користуватися тим же статусом, що і білі рівного рангу, і що білі повинні будуть підкорятися наказам чорних офіцерів. Це порушило правило, згідно з яким ієрархічна структура повинна залишатися незайманою, і чорні завжди працюють під білими³.

Мінливості апартеїду можна виміряти зі ставленням доходів чорних до доходів білих. З 1946 по 1960 рік, попри скорочення частки білого населення,

¹Moll P. Nicoli Natrass and Lieb Loots (eds) (1991), *Redistribution. How can it work in South Africa?* (Cape Town)

²Moll P. Nicoli Natrass and Lieb Loots (eds) (1991), *Redistribution. How can it work in South Africa?* (Cape Town) P. 282

³Seekings J. 2008. "The Carnegie Commission and the Backlash against Welfare State-Building in South Africa, 1931-1937", *Journal of Southern African Studies* 34,3 (September): 515-37.

постійні 70 відсотків національного доходу Південної Африки припадали на частку білих. Але з 1970 по 1980 рік цей показник впав до 60 відсотків. Занепад апартеїду можна також побачити в збільшенні витрат на освіту чорношкірих: співвідношення 21: 1 у витратах білих і чорних на одного учня в 1952 р. скоротилося приблизно до 5: 1 в 1987 р. Закон про заборону змішаних шлюбів (скасований в 1985 р.), скасування «Закону про пропуски» (1986 рік) і повсюдна ліквідація «дрібного апартеїду» (відповідно до якого суворо підтримувалися окремі умови для расових груп).

Крім того, система апартеїду перешкоджала використанню всіх видів ресурсів найбільш продуктивним чином, або від переходу між секторами та фірмами до їх найбільш ефективного використання. Біле сільське господарство і гірничодобувна промисловість користувалися різними перевагами (контроль припливу обмеження на рух капіталу та інвестицій, прямі субсидії) на шкоду високій продуктивності міської промисловості та сфери послуг, так що зростання останніх було загальмовано.

Приватизація була важливим питанням для Південно-Африканської Республіки понад декількох десятиліть. Хоча уряд Національної партії Південної Африки висловив свою прихильність економічній системі ринків, державний сектор в Південній Африці виробляв найвищу частку ВВП серед усіх країн, що не відносяться до соціалістичних. Така висока частка виробництва в державному секторі виникла в результаті історичних ситуацій, коли упродовж багатьох років різні уряди Південної Африки не бажали довіряти приватному сектору в наданні певних ключових продуктів і послуг.

Основними напівдержавними організаціями були:

- FOSKOR (Phosphate Development Corporation): видобуток і перероблення фосфатних мінералів для добрив та інших цілей.
- SASOL (Південноафриканська корпорація вугілля, нафти й газу): SASOL в першу чергу брала участь у видобутку вугілля і його

використання для синтезу бензину. Мотивом для синтезу бензину з вугілля послужило нафтове ембарго, накладене на Південну Африку.

- СОЕКОР (Південна нафтова розвідувальна корпорація);
- Поштова служба. Поштова служба, крім надання поштових послуг, мала дочірнє напівдержавне підприємство, яке надавало послуги телефонного зв'язку (ТЕЛКОМ);
- SABC (Південноафриканська радіомовна корпорація): Для телебачення в Південній Африці був один канал, який чергував програми англійською та африкаанс, а інший – для інших мов Південної Африки.
- ARMSCOR (спочатку Корпорація розробки та виробництва озброєнь, а потім Корпорація озброєнь Південної Африки): Агентство, яке відповідає за управління дослідженнями, розробкою стрілецької зброї, боєприпасів, військової техніки та військової оптики. Сюди входило управління державними підприємствами, такими як завод з виробництва стрілецької зброї Lyttleton Engineering Works, і нагляд за державними контрактами з приватними постачальниками.
- SAA (South African Airways): Державна авіакомпанія Південної Африки¹.

На додаток до інших більш дрібних напівдержавних компаній, державний сектор включав часткову частку володіння приватними компаніями напівдержавними компаніями. Коли держава прямо або побічно через напівдержавне підприємство володіє контрольними або навіть панівними акціями приватної компанії, ця компанія фактично є частиною держави.

До того ж коли приватної компанії надається монополія в галузі, вона перестає бути строго приватною компанією, а уявляє собою свого роду гібридну організацію. Таким чином, масштаби державного сектора в Південній Африці були великими та невизначеними. Було підраховано, що в 1980-х роках уряд

¹ Jome K. S. (1990) Growth and Structural Change in the Malaysian Economy (Basingstoke and London)

Південно-Африканської Республіки контролював 40 відсотків фізичного капіталу країни.

Уряд також був основним землевласником Південної Африки в результаті будівництва житла та здачі його в оренду населенню державою. До того ж додаток до участі уряду в праві власності в економіці Південної Африки уряд встановлював ціни й дотримувалося правила. Деяка частина регулювання була пов'язана з расовою політикою, але було багато простого економічного регулювання, пов'язаного з недовірою до ринкових процесів¹.

Назва економічної системи в Південній Африці при Національній партії – корпоративізм. Корпоративізм уявляє собою економічну систему, яка включає приватну власність з широким державним регулюванням в більшості галузей і державну власність в спеціальних проєктах розвитку. Більшість країн світу, включно зі Сполученими Штатами, зараз дотримуються корпоративної економічної політики.

Вони розрізняються як варіанти корпоративізму, але мають загальне ядро інститутів. Це не означає, що всі корпоративні економіки однакові. Вони розрізняються ефективністю і ступенем громадянських свобод і, отже, добробутом людей.

До 1980-х років Національна партія частково відмовилася від ідеї імпортозамінного розвитку і спробувала домогтися економічного розвитку за рахунок експортноорієнтованої промисловості. Деякі галузі, такі як збройова промисловість, продовжували працювати як державні підприємства, але тепер уряд заохочував виробництво зброї тільки для внутрішнього використання, але також і на експорт².

¹Lipton M. Capitalism and Apartheid. London: Wildwood Press, 1986. Lipton M. "The Challenge of Sanctions."

²Mike Mc Grath (1990), "Economic Growth, Income Distribution and Social Change", in Natrass and Ardington, The Political Economy of South Africa

Міжнародний продаж південноафриканської зброї здійснювалася підрозділом ARMSCOR під назвою Nimrod. За десятиліття 80-х років ці продажі зброї склали майже 300 мільйонів доларів.

До кінця 1980-х уряд Національної партії оголосив про свій намір приватизувати деякі великі напівдержавні підприємства, включаючи ESKOM, ISCOR і FOSKOR. Поштова служба, телекомунікаційні служби (TELKOM) і залізничну колію також були намічені до приватизації. Цей крок до приватизації був викликаний низкою факторів, в тому числі:

- державні підприємства зазнавати збитків, які доводилося покривати шляхом державних доходів;
- потреби державних підприємств в капіталі для розширення повинні були задовольнятися коштом обмежених кредитних джерел держави;
- виторг від приватизаційних продажів зменшить дефіцит коштів у держави;
- низька ефективність напівдержавних організацій була джерелом постійної критики уряду;
- продаж державного житла орендарям дасть їм частку в збереженні приватної власності в майбутньому.

ISCOR був проданий в 1989 році за 3 мільярди радів, що еквівалентно приблизно 2 мільярдів доларів. Підриваючи або усуваючи великий обсяг виробничої діяльності. Однак проблему повільного економічного зростання не можна приписувати тільки політикою апартеїду. В державі апартеїду також ряд заходів вузько економічної політики не дуже сприяє довгостроковому зростанню в Південній Африці.

Аналогічним чином, грандіозні проекти самодостатності (SASOL, ISCOR, AWMSCQR) поклалися на великомасштабні субсидії й поглинали цінні ресурси¹.

Мабуть, найголовніше, стратегії індустріалізації були внутрішньо орієнтовані, щоб створити місцеву промислову базу, а не продукцію на експорт, для цього використовується широкий спектр інструментів. У той час як промислове виробництво зростало досить швидко в 1950-х і 1960-х роках, можливості для зростання експорту продукції та технічний прогрес, пов'язаний з післявоєнним бумом у світовій торгівлі.

А в 1991 році президент Ф.В. де Клерк скасував закони про групові території та реєстрації населення – основу соціального апартеїду. Країна звернула свою увагу на створення « нової Південної Африки », прийнявши конституцію, яка не допускає колірної сліпоти, яка гарантує рівні права відповідно до закону для всіх громадян.

Проаналізувавши соціально-економічний стан в країні, зазначимо те, що расизм підірвав авторитет країни на міжнародному ринку. Через те, що небілі не мали можливості повною мірою працювати та навчатися там, де їм справді хотілося, постійні сутички між населенням ПАР, через досить масштабні страйки страждала економіка країни. В той час, як досі ізольовані країни стали виходити та займати важливі місця у світовій торгівлі, ПАР, навпаки, даремно марнує свій потенціал, зосередивши основну увагу на подоланні національного руху африканців, вона стає багатою країною бідних людей.

3.2. Уряд Фредеріка де Клерка: зміна політичної системи ПАР (1989-1994)

В кінці 1980-х - на початку 1990-х рр. ПАР поступово почала відмовлятися від політики апартеїду. Уряд був вимушений піти на цей крок, через погіршення

¹ PieterleRoux (1990) "TheCasefor a SocialDemocraticCompromise", inNattrassandArdington, ThePoliticalEconomyofSouthAfrca.

в економічному становищі країни, економічні санкції, вжиті країнами ЄС, США та інших держав з метою вчинення тиску на владу ПАР.

У цей час при владі перебував президент ПАР Фредерік де Клерк, який очолював уряд з вересня 1989 року. В ході своєї виборчої кампанії напередодні парламентських виборів 1989 р. він запропонував п'ятирічний план демонтажу політики апартеїду, однак, цей план не передбачав передачу влади небілому населенню¹. Проте, усе одно вважається, що Ф. Де Клерк та члени його команди належали до того покоління білих африканерів, які більш реально усвідомлювали небезпеку кризи, що наростала в країні, через тривалу офіційну політику роздільного розвитку расових та національних груп (апартеїду). Серед правлячої еліти визріла впевненість, що ця політика пережила себе та веде країну в глухий кут або навіть до війни. За її оцінками, зовнішньополітичний курс часів президентів Дж. Форстера (1978 - 1979) і П. Боти (1984 – 1989 рр.), суттю якого був захист перед світовим співтовариством системи апартеїду, безнадійно застарів, не приніс країні нічого, крім міжнародної ізоляції, політичних та економічних санкцій, зневагу цивілізованої спільноти.

За такої політичної ситуації в оточенні Ф. де Клерка були генеровані ідеї, відповідно до яких єдиною розумною лінією дій державного керівництва ПАР за тогочасної політичної ситуації міг бути тільки поступовий демонтаж апартеїду на засадах внутрішнього примирення, виведення країни з міжнародної ізоляції та побудови демократичного суспільства. Характерними щодо цього є висловлювання тогочасних закордонних політологів.

Зокрема, американський вчений П. Дуїгнен вважає, що Південна Африка повинна йти тим самим шляхом, яким пройшла Англія та яким крокує Європейський Економічний союз. Проте Захід не повинен вимагати, щоб ПАР вводила демократію за американським зразком. Як африканська держава, ця

¹Давидсон А.Б., Непомнящий Н.Н. Південно-Африканська Республіка. Весь світ в одній країні. Москва: Вече, 2010. С. 186-187.

країна змушена створювати свою демократію, і це може бути інша модель, ніж уявляється Заходу.

Результатом переосмислення минулого та рішучого повороту до реальності стала принципово нова внутрішня та зовнішня політика Національної партії, проголошена президентом Ф. де Клерком у його промові 2 лютого 1990 року. Практично з цього моменту Південна Африка розпочала свій вельми болючий шлях демократичних реформ задля повернення країні гідного місця у світовій спільноті.

Безумовно, особливу роль у перетвореннях країни покликана була зіграти правляча на той час Національна партія (НП), яка, за оцінками французької дослідниці Сільвії Жаглан, хоча і являла собою до початку 1989 року дещо виснажену та догматичну партію, проте вона найбільш успішно висловлювала інтереси африканерів, міського середнього класу та буржуазії. Зміни не заставили довго чекати.

В серпні 1990 року на з'їзді НП в провінції Натал Ф. де Клерк оголосив, що партія відкриває доступ до своїх лав небілим членам суспільства та закликав вступати до партійних альянсів білих, чорних і кольорових мешканців. Підкреслюючи об'єктивну необхідність перетворень та змін у зовнішній політиці, Південноафриканська радіокорпорація (ПАРК), зокрема, зазначила, що Ф. де Клерк відважився на проведення оголошених ним реформ не тому, що хотів сподобатися США та Заходу, а через усвідомлення, що апартеїд, як система, більше не працює. У зазначеному коментарі експертів зверталася увага на те, що президент країни «постійно проводить аналогію між апартеїдом і тотальним комунізмом, системами, які однаково гальмують розвиток та не мають ані морального, ані економічного виправдання»¹.

¹ Maddison A. (1989), *TheWorldEconomyinthe 20th Centuv* (Paris)

З огляду на події, які відбувалися, південноафриканська дипломатія отримала найважливіше завдання. Прорив міжнародної ізоляції Південної Африки стає головним напрямом діяльності МЗС ПАР у ці роки¹. Успіхи південноафриканської дипломатії на міжнародній арені співвідносилися до просування шляхом демонтажу апартеїду та створення сприятливого міжнародного іміджу для будівництва всередині країни багаторасового демократичного суспільства.

Це у кінцевому результаті сприяло встановленню миру та спокою загалом у всьому південноафриканському регіоні². На підтвердження зазначеної тези варто привести окремі положення циркулярного листа МЗС ПАР, направленою закордонним місіям у жовтні 1991 року.

Південноафриканські дипломати були зобов'язані жорстко дотримуватися принципу пріоритетності внутрішніх проблем над зовнішніми, не втягуватися в полеміку щодо питання санкцій, політики тієї або іншої країни стосовно ПАР та завжди пам'ятати, що авторитет у світі потрібно завойовувати головним чином вмінням розв'язувати внутрішні проблеми своєї держави. У директивах, що доводилися до співробітників закордонних дипломатичних місій ПАР, закликалося до готовності йти на розумні компроміси, адекватного реагування на зміни у світі та навколо Південної Африки.

Дипломатам пропонувалося відмовитися від колишньої прямоти, яка могла б тепер лише завадити. Опираючись на цю установку «зміни епох», керівник групи інтересів Південної Африки у СНД (майбутній Посол ПАР в Росії) Херріт Олів'є заявив, що на цьому етапі мета Південної Африки — мати стільки друзів, наскільки це можливо, поширювати свій вплив, на скільки вистачить зусиль.

¹Levy Brim (1992) "How Can South African Manufacturing Efficiently Create Employment? An analysis of the impact of trade and industrial policy", Washington, World Bank, Informal Discussion Papers on Aspects of the Economy of South Africa, No 1

² Bagley Bruce (1984) "Colombia: National Front and Economic Development", in Robert Wesson (ed), Politics, Policies, and Economic Development in Latin America (Stanford)

За його словами, Південна Африка крокує туди, куди ведуть її національні інтереси. Президенту ПАР Фредеріку де Клерку та його оточенню знадобилося п'ять місяців з вересня 1989 року по лютий 1990 року, для того, щоб після приходу до влади розробити й теоретично обґрунтувати принципово новий курс внутрішньої та зовнішньої політики держави, а також оприлюднити план демократичних реформ.

Після цього, з лютого 1990 по грудень 1991 року, президентська команда та керівництво правлячої Національної партії наполегливо працювали над створенням політичної та соціальної бази для скликання і початку роботи Конвенту за демократичну Південну Африку (КОДЕСА).

Головним покликанням цієї платформи стало згуртування основних політичних сил країни навколо складного, повного розбіжностей переговорного процесу щодо майбутнього ПАР. Активною у цьому плані була особисте листування між Н. Манделою та Ф. де Клерком.

Сьогодні можна констатувати, що підсумки цієї політики виглядали доволі скромними. Форуму вдалося виробити лише Декларацію про наміри та в загальних рисах досягти домовленостей про порядок ведення багатостороннього переговорного процесу щодо головних питань нового демократичного нерасового устрою Південної Африки. Для того, щоб говорити про тогочасний розклад політичних сил у ПАР, потрібно згадати, як виглядав КОДЕСА на початку у грудні 1991 року.

В роботі Конвету взяли участь 19 суб'єктів переговорного процесу, зокрема:

- Уряд ПАР;
- Уряди чотирьох незалежних бантустанів (Бопутатсвана, Транскей, Венда, Сіскей);

- 14 політичних партій та рухів (АНК, Демократична партія, Індійський конгрес провінції Натал, Індійський конгрес Трансвааля, партія свободи «Інката» (ПСІ), Лейбористська партія, Національна партія, національний рух Іньяндза, Національна народна партія, Об'єднаний народний фронт, Партія солідарності, Південно-Африканська комуністична партія (ПАКП)¹.

Така зовнішня багатобарвність КОДЕСА не означала великого різномайття думок та позицій. Фактично учасниками переговорів було створено три основні блоки, які гуртувалися навколо НП на чолі з Ф. де Клерком, АНК, керованого Н. Манделою, та ПСІ М. Бутелезі.

Поза КОДЕСА залишилися Панафриканський конгрес (ПАК) та Консервативна партія з 23 громадськими організаціями, які не були готові до розумних компромісів, тобто чорні та білі екстремісти. Проте до кінця року обидві політичні сили під тиском громадськості були вимушені все ж таки вступити в переговори з урядом Преторії (зрозуміло, кожна сама по собі) щодо напрацювання умов, за яких вони змогли б долучитися до багатостороннього переговорного процесу в рамках КОДЕСА.

У грудні 1991 року учасники форуму, усвідомлюючи свою відповідальність у цей історичний період, зобов'язалися:

- перетворити Південну Африку на єдину державу, вільну від апартеїду та всіх інших форм дискримінації;
- працювати над будівництвом у ПАР вільного, відкритого суспільства на засадах демократичних цінностей, в якому кожен південноафриканець буде захищений законом;
- покращити якість життя людей, гарантувати розвиток особистості, забезпечити рівні можливості та соціальну справедливість для всіх;

¹Lipton, M. (1972.) The South African Census and the Bantustan Policy. The World Today, 28 (6), 257—271.

- створити сприятливі умови для мирних конституційних змін, викоринуючи насильство, страх та нестабільність;
- започаткувати процес розробки та прийняття нової демократичної, нерасової конституції ПАР.

Отже, ми переконалися у тому, як далеко були сторони від досягнення поставлених цілей. Мало того, за всіма принциповими питаннями загострюється вперта боротьба, в основі якої лежить прагнення її учасників відвоювати собі більший шматок влади в нерасовій і багатопартійній Південній Африці.

Національна партія та громада білого прошарку населення країни в цілому стояли за те, щоб 51 відсоток голосів, отриманих під час голосування в КОДЕСА, не мали б означати 100 відсотків влади. Для цих людей період, який розпочався знаменитим виступом Ф. де Клерка 2 лютого 1990 року, став новим етапом боротьби, у ході якої планувалося загнати АНК у «глухий кут» та заручитися міжнародною підтримкою реформ, котрі фокусувалися в основному на розподіленні влади.

На початку Ф. де Клерк зовсім не переймався тим, щоб у ході перетворень забезпечити повну справедливість та свободу для всіх громадян країни. Проте, під тиском демократичних сил на чолі з АНК його уряд був вимушений задля відновлення переговорів погодитися з вимогами щодо «проведення виборів до Конституційної асамблеї після створення перехідного виконавчого комітету, який має контролювати армію, поліцію, фінанси, зовнішні справи».

Однак за цих умов Ф. де Клерк виявив себе як жорсткий професійний політик з рішучістю зберегти права та привілеї білих південноафриканців та досягти того, щоб у процесі передачі політичної влади демократично обраному уряду, який, як він розумів, навіть з демографічної точки зору буде складатися з представників чорної більшості (співвідношення між чорним та білим населенням у 5:1 у 1980 році збільшиться до 8:1 до 2000 року), збереглося б

недоторканим або майже недоторканим економічне панування білої громади ПАР.

Йому потрібен був такий розподіл влади, коли у руках білих по-старому залишалися б основні важелі правління. Ось чому підсумки референдуму серед білих у березні 1992 року президент сприйняв як мандат на запровадження жорстких торгів від імені білого населення, а не як можливість досягнення примирення з чорними південноафриканцями. У цей період криза в країні, викликана системою апартеїду, настільки загострилася, що президент Ф. де Клерк та очолюваний ним уряд були змушені проводити перетворення, які в країні стали неминучими.

На початку, як свідчать події, уряд мав наміри провести відносно незначні зміни. Планувалося не торкатися так званої економічної влади білих південноафриканців, а також зберегти в їхніх руках основні політичні важелі. Ці перетворення набули реального характеру тільки завдяки активним діям опозиційних сил. Вплив внутрішніх та зовнішніх економічних факторів і політична боротьба, яка тривала в країні за права чорного населення, призвели до того, що програма дій Президента на той час суттєво відрізнялася від тієї, яка проводилася з лютого 1990 року. Головним звинуваченням правих білих сил проти Ф. де Клерка у той період стало те, що він фактично діяв за порядком денним, визначеним АНК. І це не перебільшення¹. Зі свого боку, керівництво АНК та ПАКП вже дійшли висновку, що в тогочасних умовах, в яких перебувала Південна Африка, їм не вдасться змінити владу революційним шляхом.

Саме тому в основу їхньої тактики у цей період було покладено принцип двовекторності. АНК одночасно вів жорсткі переговори з урядом з метою тиску на офіційну владу та вживався сильний тиск на білу громаду країни, з іншого — Конгрес тиснув на ПСІ та вождів п'яти бантустанів, які не підтримували АНК. За таких умов важко було знайти розумну альтернативу мирному врегулюванню

¹Durevell Dick (1989) Zimbabwe, Macroeconomic Study No. 6, Planning Secretariat, University of Gothenburg, Sweden.

наявної політичної кризи. Адже єдиною реальною альтернативою могло стати продовження та ескалація громадського збройного протиборства з кровопролиттям та знищенням національної економіки. Ця перспектива не приваблювала ані чорне, ані біле населення ПАР.

Проте, вірогідність виникнення громадянської війни була досить великою з таких двох головних причин. По-перше, у випадку, якщо б чорне населення зрозуміло, що його очікування проігноровано і ліквідації системи апартеїду не відбудеться, то за цих умов військовий конфлікт міг би вибухнути з новою потужною силою.

По-друге, якщо більшість білого населення вирішила б, що їхні політичні та економічні інтереси порушуються настільки, що для свого захисту їм необхідно ризикувати власним життям. Тобто лідери обох таборів достатньо глибоко розуміли необхідність обопільних компромісів задля уникнення громадянської війни: про це красномовно йдеться у листуванні між Адміністрацією президента ПАР Ф. де Клерка та офісом Голови АНК Н. Манделою.

Вступивши в переговори з представниками чорних південноафриканців, білі лідери ПАР опиралися також на історичний досвід інших африканських країн. Зокрема, на кенійський сценарій, де свого часу створення, до речі, не без допомоги англійської «сікріт інтелідженс сервіс», багаторасової партії «Бланделла», забезпечило безболісний перехід влади до чорних за умов збереження інтересів і білого населення країни¹.

Зімбабве та Намібія на більш пізньому етапі стали аналогічними прикладами. У цей непростий для країни час Н. Мандела та інші помірковані діячі керівництва АНК чітко уявляли собі, що внесок білого населення у

¹Wilson F. AndRamphela M. (1989), Uprooting Poverty: the South African Challenge (CapeTown)

соціально-економічний прогрес Південної Африки, як до речій в інших африканських державах, є незамінним на довгі роки.

Для прикладу наведемо цифри. У випадку, якби економіка ПАР розвивалася такими самими темпами, як у 50-ті роки ХХ століття (5% на рік), то доходи найбідніших прошарків населення, які складають 40 відсотків країни, подвоїлися б протягом 2-3-х років без падіння доходів інших груп населення¹.

Проте проблема погіршення становища в країні все-таки залишалася актуальною. Побоювання викликали праві сили, здатні дестабілізувати ситуацію в ПАР як з чорної, так і з білої сторін. Зокрема, це Африканерський рух спротиву (організація білих африканерів) та Рух «Партія свободи Інката» (чорне населення тогочасних бантустанів Квазулу та Натал). Праві білі й сьогодні спираються в основному на мало — та середньозабезпечені прошарки населення, яке в результаті ліквідації апартеїду втратило набагато більше, ніж представники великого бізнесу, позиції якого виявилися майже недоторканими.

А у той час без конструктивної програми ймовірність контролювати ситуацію в країні залишалася вкрай низькою. Політичні та економічні проблеми, які накопичилися, мали вирішуватися саме у тому напрямку, в якому вони вирішувалися, тобто шляхом переговорів та взаємних поступок. Погіршення соціально-економічного становища чорного населення також призводило до погіршення ситуації в країні.

За умови щорічного приросту населення на 5 відсотків, економічні темпи зростання у цей період склали менше ніж 1 відсоток. Швидко зростало безробіття, гостро відчувалася нестача житла, стрімко погіршувалася ситуація в системах освіти та охорони здоров'я. Далеко не останнє значення мали та й досі продовжують відігравати етнічні мотиви серед самої чорної спільноти країни.

¹Frederickson, G. M. *White Supremacy: A Comparative Study in American and South African History*. London: Oxford University Press, 1981.

Зокрема, в керівництві АНК більшість, включаючи Н. Манделу, була представниками південноафриканського племені коса, яке є третім за чисельністю етнічним угрупованням, що населяло бантустані Транскей та Сіскей. Коса в основному є міськими жителями, на відміну від етнічної групи зулу, яка в основному проживала в сільській місцевості, але зустрічалася й серед робітничого прошарку в провінціях Натал та Квазулу (тепер Квазулу-Натал).

Зулу, сільські мешканці-мисливці мали нижчий матеріальний достаток й освітній рівень на відміну від зулусів-робітників з Натал. Зулу — найбільший за чисельністю етнос Південної Африки. Загалом чорне африканське населення Південної Африки складається з народностей групи банту — коса, зулу, тсвана, суто, тсонга, свазі, шангаан, а також бушменів та готтентотів¹.

Після цих груп останньою за чисельністю є біла громада країни, яка складає приблизно 5 млн. осіб². Отже, зулуси-робітники активно підтримували АНК, тоді як зулуси-селяни завжди уявляли собою головну базу ПСІ.

Посилення суперництва між АНК та Інкатою можна віднести до середини 80-х років 20-го століття, коли лідер Інкати М. Бутелезі дійшов згоди з англомовними білими, яких було багато в Натал, та місцевою сильною азійською громадою про розподіл влади в межах цієї провінції³. Для цього він мав заручитися підтримкою не тільки у Квазулу, але й в провінції Натал загалом.

Суперництво між чорними призвело до справжньої війни, яка за декілька років забрала з обох боків понад п'ять тисяч людських життів. Не дивлячись на жорстоку боротьбу, М. Бутелезі так і не знайшов необхідної підтримки⁴. У липні 1990 року, оголосивши рух Інката політичною партією, він переносить епіцентр

¹Fields G. (1985) "Industrialisation and Employment in Hong Kong, Korea, Singapore, and Taiwan", in Walter Galenson (ed), Foreign Trade and Investment. Economic Development in the Newly Industrialising Asian Countries (Madison)

²Fields G. (1988) "Income Distribution and Economic Growth", in Gustav Ranis and Paul Schultz (eds), The State of Development Economics. Progress and Perspectives (Oxford)

³Relly G. (1990/91), "Options for Building an Economic Future", Investment Analysts Journal, No 33 (Summer), pp. 11 – 17

⁴Giliomee H., and Lawrence Schlemmer. From Apartheid to Nation-Building. Capetown: Oxford University Press, 1989.

боротьби до Трансваалю, при цьому отримує визнання за собою статусу загальнонаціонального лідера, в чому йому було відмовлено в Натал.

Окрім цього, за оцінкою англійського інформаційного бюлетеня «Африка конфіденшл», політичному союзу між НП і АНК продовжував загрозувати утворений, але ще не оголошений тоді альянс між правими білими, Інкатою та іншими консервативними організаціями чорних, такими, наприклад, як Асоціація незалежних реформаторських церков ПАР¹.

Важливий вплив на розклад політичних сил в ПАР у цей період мало також аграрне питання. Враховуючи те, що в бантустанах проживало майже половина чорного населення країни, на долю якого припадало 17 млн. га родючих земель, які належали 60 тисячам білих фермерів, стає зрозумілим, в який спосіб праві екстремісти, що виступали проти політики перетворень уряду Ф. де Клерка, вербували до своїх лав найбільш рішучих прихильників серед білих фермерів².

З огляду на це, АНК включив аграрне питання до програми досліджень, яку розпочав проводити Центр вивчення проблем розвитку в університеті Західного Кейпа з метою розуміння реальної ситуації в сільській місцевості та протидії намірам правих. АНК також почав активно зміцнювати контакти зі створеним у 1987 році Конгресом традиційних вождів, що об'єднував майже половину з 670-ти лідерів племен всієї Південної Африки, не дивлячись на вороже ставлення до нього 102-х вождів зулуських племен, тобто прихильників М. Бутулезі.

За цих обставин Інката поступово почала втрачати свою вагу навіть у традиційних районах впливу. За опитуваннями громадської думки, на той час Інката могла б залучити на свою сторону не більше 20 відсотків мешканців

¹Jome K. S. (1990) *Grow thand Structural Change in theMaluysianEconomy* (Basing stoke and London)

²Hazlett, Thomas W. "Kinnoek's Crowning Cheekon Apartheid." *Wall Street Journal*, December 31, 1986, p.14

впровінції Натал і 2-3 відсотки по всій країні. Ця партія як фактор дестабілізації зберігала якийсь час своє значення, але як політична сила швидко руйнувалася¹.

Зразу після цього її лідер різко змінив курс, керівництво визнало свої старі помилки, і партія долучилася до альянсу з АНК як «молодшого партнера». З середини 1992 року в ПАР з'явилася ще одна невирішена проблема, яка з 1910 року не стояла на порядку денному устрою держави. Це питання федерального або унітарного характеру устрою нової нерасової держави Південно-Африканська Республіка. На початку ХХ століття чотири провінції, які користувалися досить широкою автономією, зробили вибір на користь утворення унітарного Південно-Африканського Союзу. Принцип унітаризму завжди був одним з основних у програмі Національної партії.

Однак з 1987 року керівництво НП виступило за модель федеративного типу розбудови держави, яка б вміщувала ефективні гарантії для расових та етнічних меншин. За федералізм були також лідери низки бантустанів та ПСІ, які бажали розіграти етнічну карту. Натомість АНК та його прибічники були схильні бачити нерасову ПАР унітарною державою.

Проте, боротьба з питання майбутнього устрою країни приховувала в собі ще одну небезпеку, на яку міг наразитися КОДЕСА. На той час справа не дійшла до сепаратистських проявів, але схильність до них вже виявляли білі екстремісти. Вони прагнули створення особливої держави для африканерів – фолькстата, а низка лідерів Бупутатсвани таємно мріяли про об'єднання на етнічних засадах з країною Ботсвана.

У 1993 році був узгоджений проєкт конституції, згідно з яким наступні вибори повинні стати загальними. Також повинен був скластися уряд національної єдності. Світова спільнота високо оцінила цей успіх: Нельсон Мандела і Де Клерк були нагороджені Нобелівською премією миру. А вже у

¹Hazlett Thomas W. "One Man, One Share: How to Privatize South Africa." New Republic 203 (December 31, 1990): pp. 14–15.

квітні 1994 р. відбулися перші в історії ПАР загальні вибори. В них змогли взяти участь усі політичні партії, а віддати свій голос могла кожна людина, незалежно від її кольору шкіри¹. Слід підкреслити, що у виборах 1994 р. змогли взяти участь аж 88 відсотків населення ПАР, тобто, мали право голосу 19,9 млн. громадян з 22,7 млн. Результати виборів були такими: з 19,5 млн. виборців за АНК проголосувало 12,3 млн. осіб (62,6%), це забезпечило АНК 252 місця в парламенті, за Національну партію - 4 млн. голосів (20,4%) - 82 місця в парламенті, за Інката- Фрідом парті - 2 млн. чоловік (10,4%) - 43%; решту 23 місця отримали чотири партії (026). В результаті виборів 1994 р. до влади прийшов не однопартійний уряд, але такий, в якому домінує одна партія².

Перемогу на виборах здобув Нельсон Мандела, віце-президентами стали Фредерік де Клерк і Табо Мбекі (один з лідерів АНК). Було створено уряд національної єдності на чолі з Нельсоном Манделою. На виборах 1994 р. нову посаду здобув й Джо Слово, його було обрано членом парламенту від АНК. В уряді національної єдності він був призначений міністром житлового будівництва. Ця людина відіграла не менш важливу роль у ліквідації апартеїду, ніж політичні діячі згадані напередодні. Важливість діяльності цієї людини можна схарактеризувати словами Нельсона Мандели, які він промовив на похоронах політика у 1995 році. Він назвав Д. Слово «вождем, патріотом, воїном і переговорником»³.

8 травня 1996 р. було прийнято нову Конституцію ПАР, в котрій нарешті, не було ніяких расистських законів, обмежень прав людини, чи курсу на роздільне проживання. Ми підкреслимо декілька з її основних положень, що стосуються прав людини, щоб зрозуміти, наскільки вона відрізняється від своїх попередників:

¹Грибанова В. В. Три столетия развития образования в Южной Африке / уран. Ин-т Африки. - М. : Наука, 2008. - 185 с.

²Мандела Н. Нет легкого пути к свободе. Статьи, речи, выступления на суде. М., 1968. С. 212

³Горелик Б. М. Российская иммиграция в Южную Африку: вчера и сегодня. М.: Институт Африки РАН, 2007. С. 346.

- Південно-Африканська Республіка — демократична держава;
- просування прав і свобод людини;
- у країні діє загальне виборче право для усіх дорослих громадян;
- Відтепер громадянство може бути лише спільним, а громадяни держави мають однакові права та привілеї;
- Ніхто не може зазнавати рабства;
- Людина не може бути позбавлена свободи без поважних причин;
- Затримання людини без суду є неможливим;
- Кожна людина має однаково підпорядковуватися обов'язкам та відповідальності громадянства¹.

У ПАР після падіння апартхейду та приходу до влади АНК в житті південноафриканського суспільства відбулися серйозні зміни в усіх сферах діяльності, спрямовані на розвиток і подолання наслідків режиму. У Н. Мандели зародилася мрія про створення «райдужної нації». Він вважав, що мультикультурне суспільство країни зможе стати єдиною згуртованою нацією, попри свою унікальність, культурне різнобарв'я та трагічне минуле.

Підбиваючи підсумки варто зазначити, що расовий конфлікт було врегульовано за допомогою демократичних методів. Він завершився мирним шляхом. Тож, ми визначили, що завдяки діяльності Фредеріка де Клерка та Нельсона Мандели зараз конфлікт можна вважати врегульованим, однак, його не можна назвати остаточно вирішеним, через те, що суперечності між сторонами не були усунені.

¹ Манчук А. Страх и ненависть апартхейда URL:

<https://web.archive.org/web/20111203222314/http://commons.com.ua/archives/10921>(дата звернення: 17.02.2021).

ВИСНОВКИ

На основі проведеного дослідження можна зробити наступні висновки:

1. Політичний режим апартхейду, що існував в ПАР, був видом авторитарного режиму, котрий спирався на расову ідеологію. Він являв собою систему расової сегрегації, яка фактично виключала з політичного життя країни небілу більшість населення, тим самим порушуючи права та свободи людини. Також ця політика забезпечувала панування білої еліти, демонструючи зверхність однієї раси над іншою.
2. Щодо причин виникнення апартхейду, то було виділено декілька його основних коренів:
 - расові теорії, що були популярні у свій час серед європейців;
 - демографічні фактори;
 - науково-теоретичні розробки, що обґрунтовували систему расових законів;
 - релігійні обґрунтування.
3. Аналізуючи расове законодавство, ми змогли дійти висновку, що біла меншіна намагалася впровадити політику апартхейду ще задовго до перемоги Національної партії, а саме з моменту приходу до влади Сесіля Родса у 1890 р. У дослідженні було взято діяльність політика за відправну точку до шляху встановлення апартхейду на законодавчому рівні. Закони, що видавав політик мало чим відрізнялися від тих, що почали встановлюватися у середині ХХ ст.
4. 60-ті роки ХХ ст. знаменувалися вкрай жорстокими законами та методами боротьби з будь-якими проявами у випадку їх порушення. Тож у 1961 р. виникає південноафриканський визвольний рух на чолі з АНК, що дотримувався мирних методів боротьби. Африканський робітничий рух створював "чорні" профспілки у різних галузях промисловості та

влаштовував страйки для того, щоб підірвати економічну стабільність. Також значна увага приділялася агітації. Перехід до насильницьких форм припадає на період з 1961 по 1983 рр. Опозиція озброювалася, налагоджувала відносини з зовнішнім світом та вела різного роду підривну діяльність.

5. Падінню режиму апартхейду головним чином посприяли ООН в 1970-х і 1980-х рр. та інші міжнародні правозахисні організації. Діяльність внутрішнього дисидентського руху та особисто Н. Манделі також стали вирішальними ланками у ліквідації режиму.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Всеобщая Декларация прав человека от 10 декабря 1948 года. URL: <http://www.un.org/ru/documents/declconv/declarations/declhr.shtml> (дата звернення 20.10.2020).
2. Вестник Европы. 1899. № 12. с. 378
3. Декларация Организации Объединенных Наций о ликвидации всех форм расовой дискриминации URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/r18_1904.shtml (дата звернення 05.02.2021).
4. Декларация Организации Объединенных Наций по апартеиду и его разрушительным последствиям на юге Африки, 6-е пленарное заседание, 14 декабря 1989 года. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c07#Text (дата звернення 29.11.2020).
5. Мандела Н. В борьбе – вся моя жизнь URL: <https://www.un.org/en/events/mandeladay/struggle.shtml> (дата звернення 22.10.2020)
6. Организация Объединенных Наций – партнер в борьбе с апартеидом URL: https://www.un.org/ru/events/mandeladay/un_against_apartheid.shtml. (дата звернення 20.01.2021)
7. Манчук А. Страх и ненависть апартеида URL: <https://web.archive.org/web/20111203222314/http://commons.com.ua/archives/10921> (дата звернення: 17.02.2021).
8. Constitution of the Republic of South Africa, 1996 URL: <https://www.gov.za/documents/constitution-republic-south-africa-1996> (дата звернення 27.03.2021)
9. S. Petlerson. Указ. соч., стр. 202.

10. Republic of South Africa Constitution Act 110 of 1983 [Электронный ресурс] // University of Wisconsin Law School. – [URL:https://law.wisc.edu/gls/cbsa2.pdf](https://law.wisc.edu/gls/cbsa2.pdf)(дата звернения 10.02.2021)
11. "The Economist", 19. X. 1968, p. 53.
12. The End of Apartheid URL: <https://20012009.state.gov/r/pa/ho/time/pcw/98678.htm>. (дата звернения 20.03.2021)
13. The Freedom Charter, available at URL: <http://www.anc.org.za/show.php?include=docs/misc/1955/charter.html> (дата звернения 15.01.2021)
14. Алексеев Л.А. ЮАР-последний оплот расизма и колониализма в Африке М.: Знание, 1986. 64 с.
15. Архангельская А.А. Международная политика Оливера Тамбо: уникальные особенности внешнеполитического процесса ЮАР и личностный фактор // Вестник Российского университета дружбы народов. Серия: Международные отношения. 2019. Т. 19. № 2. С. 293—301.
16. Архангельская А.А. Международные аспекты создания Южно-Африканского Союза в 1910 г. // Вестник Российского университета дружбы народов. Серия: Международные отношения. 2017. Т. 17. № 1. С. 150—161.
17. Бабаев К.В. История человечества в великих документах. Москва: Эксмо, 2018. 415 с.
18. Багдасарян В.Э. Последствия Второй мировой войны в фокусе мировых трансформаций: политические, социальные и культурные измерения

URL: <https://elibrary.ru/item.asp?id=44375264&pf=1>(дата звернення 08.10.2020)

19. Бантинг Б. Становление южноафриканского рейха. Москва: Мысль, 1965. 391 с.
20. Бутлицкий А. Клеймо Брудербонда. Москва, Издательство политической литературы, 1967.
21. Влияние националистических идей на становление режима апартеида в ЮАС в первой половине XX века. Вестник Донецкого национального университета. Серия Б: Гуманитарные науки. 2019. № 3. С. 69-74.
22. Гигинейшвили Мария Теймуразовна. Апартеид: предпосылки и перспективы криминализации в уголовном законодательстве России: диссертация ... кандидата юридических наук: 12.00.08 / Гигинейшвили Мария Теймуразовна; [Место защиты: Кубан. гос. аграр. ун-т]. - Краснодар, 2013.- 231с.
23. Гобсон Джон. Империализм. Л., 1927.
24. Городнов В. П. Российская историческая энциклопедия. Т. 1. М., 2015, с. 222-223.
25. Грибанова В. В. Три столетия развития образования в Южной Африке / уран. Ин-т Африки. - М. : Наука, 2008. - 185 с.
26. Давидсон А. Б. Опыт применения, миролюбия, миротворчества
27. Давидсон А.Б. Сесил Родс – строитель империи. М.: Олимп; Смоленск: Русич, 1998. — 448 с.
28. Давидсон А. Б., Филатова И. И. Какого цвета "южноафриканское чудо"? Национально-демократическая революция и национальные отношения в ЮАР в конце XX - начале XXI в., in: Pax Africana: континент и диаспора в поисках себя. Москва : Издательский дом ГУ-ВШЭ, 2009. С. 141-214 URL:

- <https://publications.hse.ru/en/chapters/83338433> (дата звернення: 20.04.2021).
29. Давидсон А.Б., Непомнящий Н.Н. Південно-Африканська Республіка. Весь світ в одній країні. Москва: Вече, 2010. С. 165.
30. Жуков Д. Апартеид: История режима. Москва, 2007
31. Касрилс Ронни. Вооружен и опасен. От подпольной борьбы - к свободе. Перевод: Тетёкин В. Н., Тетёкин Н. Н. — ИТРК, 2005. 408 с.
32. Лерумо А. 50 лет борьбы. История Южно-Африканской коммунистической партии, 1921 - 1971. М., Прогресс, 1973, с. 117.
33. Туряница Д. Патрисия де Лилль: Победы и просчёты в карьере «цветного» Политика ЮАР. 2020 URL: <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=43918149> (дата звернення 05.03.2021)
34. Давидсон А.Б. Сесил Родс – строитель империи. М.: Олимп; Смоленск: Русич, 1998. 448 с.
35. Маркс Христоф. Оссевабрандваг как фашистская организация. Пер. с нем. С.Г. Алленова: Берегиня 777 Сова, 2016, № 4 (31)
36. Миллуорд, Дж. А. и Пердью, П. К. «Политическая и культурная история СУАР в конце девятнадцатого века», в книге Фредерика Старра, С. (ред.) Синьцзян: мусульманский приграничный регион Китая, М. Е. Sharpe, 2004 г. С. 77.
37. Моисеева Г.Н. Южно-Африканская Республика. Москва.: «Мысль», 1974. С. 6.
38. Ножнова Наталья, Оганисян Юлий (сост.) Современный расизм как он есть 2-е изд., переработанное и дополненное — М.: Политиздат, 1985. — 384 с., ил. — (Империализм: События. Факты. Документы).

39. Никитина И.А. Захват бурских республик Англией (1899 - 1902 гг.). Москва: Наука, 1970. С. 12
40. Панин Н.А. Национальная идентичность африканеров: переосмысление в контексте поликультурной среды пост-апартеидной ЮАР URL: <https://elibrary.ru/item.asp?id=39561437> (дата звернення 08.05.2020)
41. Влияние националистических идей на становление режима апартеида в ЮАС в первой половине XX века. Вестник Донецкого национального университета. Серия Б: Гуманитарные науки. 2019. № 3. С. 69-74.
42. Сидоренко, Л. В. (2012). Апартеид как специфическая форма колониализма. Труды кафедры истории нового и новейшего времени, (9), 94-109
43. Субботин В.А. (отв. ред.). Африка и прошедший век. Материалы VIII конференции африканистов. М.: Институт Африки, 2000 – 78 с. — ISBN 5-201-04721-1. URL <https://www.twirpx.com/file/1621066/grant/> (дата звернення 19.04.21)
44. Тихомиров В. И. Партия апартеида. М., 1987. С. 69.
45. Тупов Б.С. Южная Африка: от апартеида к демократии /Б.С. Тупов // Социально-гуманитарные науки. – 1995 г. – № 6. С. 202.
46. Урнов А.Ю. Политика ЮАР в Африке. М.: Наука, 1982. 276 с.
47. Фисун Ю. Ю. Роль ЮНЕСКО у розбудові системи протидії расизму, расової дискримінації, ксенофобії, та пов'язаній з ними нетерпимості. // Науковий вісник Харківського державного університету, Серія «Юридичні науки», випуск 6, том 3, 2016. – С. 163-166 URL: [file:///C:/Users/Home/Downloads/Nvkhdu_jur_2016_6\(3\)_41.pdf](file:///C:/Users/Home/Downloads/Nvkhdu_jur_2016_6(3)_41.pdf) (дата звернення 02.05.2021)

48. Шубін Г.В. Проблеми розвитку демократичної Південної Африки (1994-2006 рр.) Москва, 2006. 226 с.
49. Юдін. А. Южно-африканская Республика. UAR: <https://www.booksite.ru/fulltext/1/001/008/127/630.htm> (дата звернення: 10.05.21).
50. Bagley B. (1984) "Colombia: National Front and Economic Development", in Robert Wesson (ed), *Politics, Policies, and Economic Development in Latin America* (Stanford)
51. Baruch H. *Yours for the Union: Class and Community Struggles in South Africa* (African History Archive)
52. Bayar B. *System of apartheid in South Africa*. Washington, D.C: Near Eastern and African Law Division, Law Library of Congress, 1991.
53. Cervenka R. *The Nuclear Axis. Secret on avoradionver ween West Germany and South Africa*. L., 1978.
54. Clark, N.L., Worger, W.H. *South Africa: the rise and fall of apartheid* [2-nd edition]. – Published by Routledge, New York, NY, USA, 2013. 321 p.
55. Doxey, G. V. *The Industrial Colour Bar in South Africa*. Capetown: Oxford University Press, 1961.
56. Dugard J. *Human Rights and the South African Legal Order* 80 (Princeton, New Jersey, Princeton University Press, 1978).
57. Durevell D. (1989) *Zimbabwe, Macroeconomic Study No. 6*, Planning Secretariat, University of Gothenburg, Sweden.

58. Fields G. (1988) "Income Distribution and Economic Growth", in Gustav Ranis and Paul Schultz (eds), *The State of Development Economics. Progress and Perspectives* (Oxford)
59. Fields G. (1985) "Industrialisation and Employment in Hong Kong, Korea, Singapore, and Taiwan", in Walter Galenson (ed), *Foreign Trade and Investment. Economic Development in the Newly Industrialising Asian Countries* (Madison)
60. Frederickson, G. M. *White Supremacy: A Comparative Study in American and South African History*. London: Oxford University Press, 1981.
61. Giliomee H., and Lawrence Schlemmer. *From Apartheid to Nation-Building*. Capetown: Oxford University Press, 1989.
62. Mike Mc Grath (1990), "Economic Growth, Income Distribution and Social Change", in Natrass and Ardington, *The Political Economy of South Africa*
63. Hazlett, Thomas W. "Kinnoek's Crowning Cheek on Apartheid." *Wall Street Journal*, December 31, 1986, p.14
64. Hazlett Thomas W. "One Man, One Share: How to Privatize South Africa." *New Republic* 203 (December 31, 1990): pp. 14–15.
65. Jome K. S. (1990) *Growth and Structural Change in the Malaysian Economy* (Basingstoke and London)
66. Lapping B. *Apartheid: A History*. London: Paladin Books, 1987.
67. Levy B. (1992) "How Can South African Manufacturing Efficiently Create Employment? An analysis of the impact of trade and industrial policy", Washington, World Bank, *Informal Discussion Paper on Aspects of the Economy of South Africa*, No 1
68. Lipton M. *Capitalism and Apartheid*. London: Wildwood Press, 1986.

69. Lipton M. "The Challenge of Sanctions." Paper presented to the Economic Society of South Africa, Johannesburg, September 6–7, 1989. Washington, D.C.: Investor Responsibility Research Center, 1989.
70. Lipton, M. (1972.) The South African Census and the Bantustan Policy. *The World Today*, 28 (6), 257—271.
71. Maddison A. (1989), *The World Economy in the 20th Century* (Paris)
72. Mitrofanova I. B., Liozner V.L. (2019). The socio-economic situation in South Africa in the early 2000-ies. *RUDN Journal of Economics*, 27(2), 223–234. <http://dx.doi.org/10.22363/2313-2329-2019-27-2-223-234>
73. Moll P. Nicoli Natrass and Lieb Loots (eds) (1991), *Redistribution. How can it work in South Africa?* (Cape Town)
74. Moll P. (1991) *The Great Economic Debate* (Johannesburg)
75. Ranis G. (1990) "Contrasts in the Political Economy of Development Policy Change", in Gary Gereffi and Donald L Wyman (eds), *Manufacturing Miracles. Paths of Industrialization in Latin America and East Asia* (Princeton)
76. Rely G. (1990/91), "Options for Building an Economic Future", *Investment Analysts Journal*, No 33 (Summer), pp. 11 – 17
77. Pieterle Roux (1990) "The Case for a Social Democratic Compromise", in Natrass and Ardington, *The Political Economy of South Africa*.
78. Seekings J. 2008. "The Carnegie Commission and the Backlash against Welfare State-Building in South Africa, 1931-1937", *Journal of Southern African Studies* 34,3 (September): 515-37.
79. Spoden J. *Apartheid*
80. Wilson F. And Ramphela M. (1989), *Uprooting Poverty: the South African Challenge* (Cape Town)

РЕЗЮМЕ

У дипломній роботі розглядається досвід впровадження та подолання режиму апартхейду в ПАР. Аналізуються причини та фактори, які посприяли встановленню й подальшому розвитку режиму. Завдяки чому зроблено висновок, що особливу роль у появі сегрегаційної політики зіграли зовнішні чинники, головним чином нацистська ідеологія та переконання у необхідності збереження чистоти та зверхності своєї раси над іншими, котре з'явилося у європейців за часів колоніалізму. У роботі позначені й головні чинники, завдяки яким режим зміцнювався та існував довгі десятиліття. Особлива увага приділяється розвитку опозиції та її ролі у подоланні режиму. Також у роботі розглянуті головні дії ООН, спрямовані на ліквідацію апартеїду, та зусилля президента Фредеріка де Клерка протягом 1989-1994 рр. у цьому напрямку.

SUMMARY

The thesis considers the experience of implementing and overcoming the apartheid regime in South Africa. The reasons and factors that contributed to the establishment and further development of the regime are analyzed. As a result, it was concluded that external factors, mainly Nazi ideology and the belief in the need to preserve the purity and supremacy of one's race over others, which emerged among Europeans during colonial times, played a special role in the emergence of segregation policies. The paper also identifies the main factors due to which the regime was strengthened and existed for many decades. Particular attention is paid to the development of the opposition and its role in overcoming the regime. The paper also examines the main UN actions aimed at eliminating apartheid and the efforts of President Frederick de Klerk during 1989-1994 in this direction.